Avropa İttifaqı tərəfindən maliyyələşdirilir

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ AİLƏ, QADIN VƏ UŞAQ PROBLEMLƏRİ ÜZRƏ DÖVLƏT KOMİTƏSİ

GENDER BƏRABƏRLİYİ maarifləndirici kitabça

2023

© Avropa İttifaqı 2023.

Bu nəşr Avropa İttifaqı tərəfindən maliyyələşdirilən və NIRAS tərəfindən həyata keçirilən "AVROPA İTTIFAQI GENDER BƏRABƏRLİYİ NAMİNƏ İSLAHAT ÜZRƏ YARDIM XİDMƏTİ" layihəsi çərçivəsində hazırlanıb. Onun məzmunu yalnız NIRAS-ın məsuliyyətidir və Avropa İttifaqının fikirlərini əks etdirmir.

GENDER BƏRABƏRLİYİ maarifləndirici kitabça

2023

Bu kitabça Azərbaycan Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsinin tərəfdaşlığı ilə və Aİ /DG NEAR-ın maliyyə dəstəyi ilə NIRAS İsveç AB tərəfindən həyata keçirilən "Avropa İttifaqı Gender Bərabərliyi Naminə: İslahat üzrə Yardım Xidməti" layihəsi çərçivəsində gender məsləhətçisi Günel Mehdiyeva tərəfindən hazırlanmışdır.

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ **1**

Gender bərabərliyi nədir və nə üçün vacibdir 1

BÖLMƏ 1 **2**

Gender anlayışları 2

Ailə münasibətlərində gender bərabərliyi 13

BÖLMƏ 2 **16**

Selektiv abortlar və ya gender əsaslı cins seçimi 16

Gender əsaslı cins seçiminin fəsadları 18

Uşaq nikahları 21

BÖLMƏ 3 **21**

Uşaq evliliklərinin fəsadları 24

Qanun və cəza 26

Gender əsaslı zorakılıq/Məişət zorakılığı 27

BÖLMƏ 4 **27**

- Zorakılığın növləri 30
- Gender - Əsaslı Zorakılıqla (GƏZ) bağlı risk faktorları 38
- Gender -əsaslı zorakılıqla bağlı miflər 42
- Zorakılığın normallaşdırılması anlayışı 46
- “Zorakılığın həyat dövrü” yanaşması 47
- Zorakılığın fəsadları: Zorakılığın qadınların sağlamlığına vurduğu zərər 48
- Uşaqlara qarşı zorakılıq və fəsadları 51
- Gender bərabərliyi çarxı 53
- Qanun və Cəza 54
- Zorakılıq baş verdikdə dərhal müraciət edəcəyiniz qaynar xətlər 57
- Məişət zorakılığından zərər çəkmiş şəxslərə yardım göstərilməsi üçün akkreditasiya olunmuş qeyri-dövlət mərkəzləri haqqında məlumat 58
- Ədəbiyyat siyahısı 60

GİRİŞ

Gender bərabərliyi nədir və nə üçün vacibdir

Qadınlar və qızlar dünya əhalisinin yarısını təşkil edir, bu isə həm də o deməkdir ki, onlar mövcud potensialın yarısını təşkil edir. Lakin hələ də gender bərabərsizliyi hər yerdə davam edir və sosial tərəqqidə durğunluq yaradır. Başqa sözlə desək gender bərabərliyi davamlı inkişafa nail olmaq üçün vacib şərtlərdən biridir. Sübut olunmuşdur ki, qadınların səlahiyyətlərinin artırılması məhsuldarlığa və iqtisadi artıma əhəmiyyətli dərəcədə təsir etir. Lakin, unutmayaq ki, ən başlıca səbəb gender bərabərliyinin fundamental insan hüququ olmasıdır.

Azərbaycan Respublikasının Gender (kişi və qadınların) bərabərliyinin təminatları haqqında Qanunu da gender bərabərliyini "qadın və kişilərin hüquq bərabərliyi və bu hüquqların həyata keçirilməsi üçün bərabər imkanlar və onların cəmiyyətdə bərabər sosial vəziyyəti", bərabər imkanları isə "insan hüquqlarının həyata keçirilməsində qadınlar və kişilər üçün yaradılan bərabər şərait və təminatlar" olaraq müəyyən edir.

Gender bərabərliyi anlayışı növbəti paraqraflarda daha geniş izah olunacaq. İlk növbədə gender nədir, genderlə cins anlayışları arasındakı fərq və genderi daha yaxşı anlamağımız üçün digər əlaqəli anlayışların tərifi təqdim olunur.

BÖLMƏ 1

Gender anlayışları

Cins – bioloji faktdır; bioloji cəhətdən fərqlənən iki uşaq növü doğula bilər - qız və ya oğlan. Gender isə həmin andan etibarən "qız olmaq" və "oğlan olmaq" anlayışlarını və təcrübələrini formalaşdıran hər şey kimi başa düşülə bilər.[2] Yəni doğulduğumuz andan etibarən sosial və mədəni kontekstlərimiz bizə "qadın" və ya "kişi" olmağın mənalarını, məhdudiyyətlərini və imkanlarını təklif edir. Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatına görə 'Cins' kişi və qadınları müəyyən edən bioloji və fizioloji xüsusiyyətlərə aiddir. Məsələn:

- Qadınlarda menstruasiya olur, kişilərdə isə olmur
- Qadınlar süd vermə qabiliyyətinə malik olduğu halda, bu funksiya kişilərdə olmur
- Kişilərin əzələləri, adətən, qadınlarla müqayisədə daha iri olur

Təqdim edilən misallarda bioloji və fizioloji fərqlər göstərilir. Lakin, elmi tədqiqatlar göstərir ki, kişilərlə qadınlar arasındakı bioloji oxşarlıq fərqlərdən daha çoxdur və tədqiqatçılar hətta belə hesab edirlər ki, kişilər və qadınlar arasındakı yeganə aydın və əhəmiyyətli fərq onların nəsil artırmasındakı rolu ilə bağlıdır.[3]

---

[2] Gender Matters. A manual on addressing gender-based violence affecting young people. Council of Europe. 2007.
[3] Dövlət qulluğunda gender bərabərliyi üzrə kurrikulum. 2021. AQUPDK. GİZ. DİM. BDU

"Gender" isə cəmiyyətin kişi və qadınlar üçün uyğun hesab etdiyi sosial cəhətdən qurulmuş rollara, davranışlara, fəaliyyətlərə və atributlara aiddir. Qısaca, gender anlayışı kişi və qadınlardan gözlənilən keyfiyyətlər və davranışlar toplusunu təsvir etmək üçün istifadə olunur.

Azərbaycan Respublikasının Gender (kişi və qadınların) bərabərliyinin təminatları haqqında Qanunu da gender anlayışını "ictimai həyatın siyasi, iqtisadi, mədəni və digər sahələrində kişi və qadın münasibətlərinin sosial cəhəti" kimi müəyyən edir.

Gender bioloji deyil; "yəni qızlar və oğlanlar necə görünməli, geyinməli, danışmalı, davranmalı, düşünməli və ya reaksiya verməli olduqlarını bilə-bilə doğulmurlar. Əksinə, gender sosiallaşma prosesi və müvafiq cəmiyyətin mədəniyyəti vasitəsilə öyrənilir. Bu o deməkdir ki, gender mənsubluğunu həyat boyu insanın valideynləri, müəllimləri, həmyaşıdları, media, onların mədəniyyəti və cəmiyyəti gücləndirir. Məsələn, bir çox mədəniyyətlərdə oğlanlar uşaqlara verilən oyuncaqlar (oğlanlar üçün silahlar, qızlar üçün gəlinciklər və ya geyimdəki rəng ayrımı – oğlanlar üçün mavi, qızlar üçün çəhrayı rəng geyimlər), tətbiq olunan intizam növü, məşğul olduqları iş və ya karyera vasitəsilə kişi xüsusiyyətlərini nümayiş etdirməsi hesab edilən hərəkətlərə təşviq edilir (qadınlar da əksinə - qadınlıq xüsusiyyətlərini nümayiş etdirən hərəkətlərə təşviq edilir). Insanlar başqaları və özləri tərəfindən kişi və ya qadın kimi qəbul edilmək üçün necə davranmalı olduqlarını öyrənirlər. Beləliklə bir başqa təsəvvür də - "kişi işi (məşğuliyyəti)", "qadın işi" yaranmış olur. Halbuki bu təsəvvürlərin nisbi olması artıq çoxdan sübüt edilib. Beləliklə qadın və kişilərin davranışlarını, peşə və fəaliyyət növlərini müəyyən edən bioloji cins deyil, sosial-mədəni qaydalardır.

Cəmiyyətdə kişi və ya qadın olmaq anatomik xüsusiyyətlərə sahib olmaq deyil, həm də cəmiyyət tərəfindən müəyyən edilmiş bu və ya digər gender rolunu icra etmək deməkdir.[4]

Gender rolları dedikdə cəmiyyətin kişilər, qadınlar, oğlanlar və qızlar üçün uyğun hesab etdiyi davranışlar, vəzifələr və məsuliyyətlər nəzərdə tutulur. Nəticədə cəmiyyətdə qadın və kişilərin sosial rolları əhəmiyyət kəsb etmiş və onların cəmiyyətdəki rolunu müəyyən etmiş olur. Bəzən hətta gender rolları normalaşdırılmış və gündəlik həyatda əksinə daha da gücləndirilmiş olur.

Maskulinlik - müəyyən mədəniyyətlərdə/cəmiyyətlərdə və təşkilati yerlərdə mövcud olan, adətən kişilərlə əlaqəli olan və beləliklə, feminin olmayan kimi müəyyən edilən davranışlar, dil və təcrübələrdir. Maskulinlik – cəmiyyətin kişidən gözlənilən davranışıdır. Uşaqlıqdan oğlanlar kişi olmağın nə demək olduğuna dair sözlər eşidirlər. “Əsl kişi” necə olmalıdır deyə onlarda təsəvvür yaradılır. Əksər oğlanlar da müəyyən bir davranış öyrənirlər ki, bu daha çox kişiyə xas davranış hesab olunan aqressiv davranış sərgiləməkdir. Belə ki, bir çox gənc oğlanlar üçün qəbul edilmiş kişilik standartlarına uyğun gəlməmək, həmin şəkildə davranmamaq, kişilik statusunu itirmək deməkdir ki, bu da onların sağlamlığına və özünə hörmətinə mənfi təsir edə bilər. Nəticədə gənc kişilər öz kişiliklərini nümayiş etdirmək üçün şəxsiyyətlərinin digər tərəflərini inkar etməli və ya gizlətməli olurlar, çünki inanırlar ki, kişilər “sərt davranmaqla” status və hörmət qazanırlar.

Feminiinlik - qadın cinsinə məxsus xüsusiyyətlər və ya hər hansı cəmiyyətdə qadından gözlənilən xarakterik davranış formalarıdır. Ənənəvi olaraq qadına passivlik, mülayimlik,

[4] Eyni mənbə.

özünü analığa həsr etmək, qayğıkeşlik, emosionallıq və s. kimi keyfiyyətlər aid olunur. Femininlik anadangəlmə olmaqdan çox, uşaqlıq dövründə formalaşır - qız uşağının kifayət qədər qadın cinsinə məxsus keyfiyyətləri yoxdursa, tənqidə məruz qalır. Femininlik maskulinliyin «bərabər, lakin fərqli» əksidir. Bu da düzgün deyil, çünki maskulin xüsusiyyətlər (dözümlülük, cəsarətlilik və s.), qadınlar da daxil olmaqla, bütün insanlar üçün arzuolunandır. Femininliyin emosionallıq və intuisiya kimi cəhətləri zəiflik yox, xüsusi bir qüvvədir. Bu cəhətlər daha mükəmməl cəmiyyətin yaradılması üçün lazım ola bilər və kişilər də bu cəhətləri özlərində inkişaf etdirə bilərlər.

Gender əsaslı ayrı-seçkilik (gender diskriminasiyası), ümumiyyətlə, insanın insan hüquqlarından istifadə etməsinə mane olan sosial cəhətdən qurulmuş gender rolları və normaları əsasında həyata keçirilən hər hansı fərq, istisna və ya məhdudiyyət kimi başa düşülə bilər. Beynəlxalq hüquq qadınlara qarşı gender əsaslı ayrı-seçkiliyi “qadınların ailə vəziyyətindən, qadın və kişilərin bərabərliyi, insan hüquqlar və siyasi, iqtisadi, sosial, mədəni, mülki və ya hər hansı digər sahədə əsas azadlıqlarının tanınması və istifadəsinin zəifləməsinə və ləğv edilməsinə təsir edən və ya bu məqsədi daşıyan cinsə əsaslanan hər hansı fərq, istisna və ya məhdudiyyət” kimi müəyyən edir (CEDAW[5]-ın 1-ci maddəsi).

Bu cür ayrı-seçkilik ya birbaşa (qanun, siyasət və ya praktikada qadınlara qarşı açıq ayrı-seçkilik törətdikdə) və ya dolayı ola bilər (qanunlar, siyasətlər və ya təcrübələr gender baxımından neytral görünsə də, qadınlara zərərli

[5] The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (CEDAW) – Qadınlara qarşı Ayrı-seçkiliyin Bütün Formalarının Ləğv Edilməsi Haqqında Konvensiya. BMT Baş Assambleyası tərəfindən 1979-cu ildə qəbul olunmuş, 3 sentyabr 1981-ci ildə qüvvəyə minmişdir

təsir göstərdikdə) (CEDAW GR[6] 25).

Gender stereotipləri[7] – “Stereotip” qərəz və ayrı-seçkiliyə aparıb çıxaran, insanlar və ya fikirlər barəsində həddən artıq sadələşdirilmiş, ümumiləşdirilmiş və əksər hallarda qeyri-şüurlu qərəzli yanaşmadır. Qadınlar və ya kişilərə cinslərinə görə necə davranmalı olduqları barəsində rollar şamil edilirsə, bu “gender stereotipləşdirilməsi” adlandırılır. Stereotipləşmiş yanaşmalar çox vaxt qadın və kişiləri məhdudlaşdıraraq onların həyatdakı seçimləri və imkanlarına maneə törədir. Belə ki, gender normaları ailədə uşaqların tərbiyə prosesində (valideyn və ya qohum qismində), təhsil sistemində (uşaq təşkilatlarında tərbiyəçi və ya müəllim qismində), bütünlükdə mədəniyyətdə (kitablar və ya KİV vasitəsilə) uşaqların şüuruna yeridilir, bəzi əxlaq qaydaları formalaşdırılır və artıq qeyd olunduğu kimi “əsl kişi” və “əsl qadın” necə olmalıdır təsəvvürü yaradır.

Qadınlarla bağlı stereotiplər - nisbətən passiv, qeyri-müstəqil fikirli, emosional və tez ağlayandırlar. Digərlərinə qulluq etməkdən, uşaqların qayğısına qalmaqdan, bir sözlə, fədakarlıqdan zövq almalıdırlar. Daha çox xarici görünüşləri önəm kəsb etdiyinə görə onunla hədsiz məşğuldurlar, biznes məsələləri, dünyada gedən proseslərlə o qədər də maraqlanmır, texnikadan isə heç bir məlumatları yoxdur.

Kişilərlə bağlı stereotiplər - hədsiz inadkar, müstəqil və öz emosiyalarına nəzarət etməyi bacarırlar. Öz işi ilə çox ciddi məşğul olan, ambisiyalı, işinə vurğun, elmdən, idmandan, biznesdən və dünyada baş verən hadisələrdən, texnikadan kifayət qədər məlumatlıdırlar.

---

[6] CEDAW General Recommendations - CEDAW Komitəsinin Tövsiyələri
[7] Dövlət qulluğunda gender bərabərliyi üzrə kurrikulum. 2021. AQUPDK. GİZ. DİM. BDU

Beləliklə, cəmiyyət öz inanclarına uyğun olaraq kişi və qadınlarla fərqli rəftar edir. Gender stereotipləri gender bərabərliyinə nail olmaqda əngəl yaradır və gender ayrı-seçkiliyinə gətirir. Məsələn, məktəbdə müəllimlərin oğlanlara aktivliyinə, aqressivliyinə, özünə əminliyə görə müsbət qiymət verməsi, qızları daha çox zərifliyinə, passivliyinə, sözə qulaq asmalarına, rəhmli olmalarına görə dəyərləndirməsi gender stereotiplərini məktəb illərində formalaşdırmış olur – bir çox qızları müstəqilliyinə, rəqabət marağına, ictimai həyatda fəallığına görə rəğbətləndirmirlər.

Gender stereotipləri qadınları iqtisadi və sosial həyatdan kənarlaşdırır. Onlar ödənişsiz qayğı işlərinin - ev təsərrüfatı və ailə üzvlərinə qulluq və az ödənişli və ya qeyri-rəsmi işlərin qeyri-mütənasib bölgüsünün təsirinə məruz qalırlar. Stereotip gözləntilərinə uyğun gəlməyən qızlar tənqidə, qınağa və hətta zorakılığa məruz qala bilər. Qeyd olunduğu kimi, ənənəvi gender stereotipləri qızlarla bərabər oğlanlara da təsir edir. Ailələrin özünəməxsus xüsusiyyətləri, kişi işsizliyi və qadının cəmiyyətdə genişlənən rolu oğlanlardan gözlənilən mübarizə aparmaq, qalib gəlmək kimi xüsusiyyətlərlə uyğun gəlmir. Kişi haqqında stereotiplərə uyğun olmayan gənc aqressiyaya, təcridə və cinsi ayrı-seçkiliyə məruz qala bilər.[8]

Gender bərabərliyi – *iştirak və qərarqəbuletmə də daxil olmaqla, cinsindən asılı olmayaraq resurs və imkanlardan istifadə etməkdə bərabərlik anlamına gəlir.*

Gender bərabərliyi eyni zamanda hüquqlara və ya xidmətlərə çıxışda şəxsin cinsinə görə heç bir ayrı-seçkiliyə

[8] Dövlət qulluğunda gender bərabərliyi üzrə kurrikulum. 2021. AQUPDK. GİZ. DİM. BDU.

yol verilməməsi, həmçinin, cinsindən asılı olmayaraq fərqli davranışların, istəklərin və ehtiyacların bərabər qiymətləndirilməsi deməkdir. Gender bərabərliyi kişi və qadınlar, qız və oğlanlar arasında məhdudiyyətlər olmadan onların şəxsi qabiliyyətlərini inkişaf etdirmək və seçim etmək azadlığıdır. Bu, kişi və qadınların eyni olması demək deyildir. Qadın və kişilərin fərqli ehtiyacları var və onların bu ehtiyaclarına uyğun olaraq ədalətliliyin təmin edilməsi nəzərdə tutur. Yəni, onların fərqli ehtiyacları olsa da hüquqlar, faydalar, öhdəliklər və bərabər imkanlar təmin olunmalıdır.

Gender bərabərliyinin özəyində qadın, həm də kişilər üçün bərabər hüquqları, imkanları və çıxışları təmin etmək dayanır. Çünki, gender bərabərsizliyi ilə əlaqədar olaraq, qadınlar və qızlar hal-hazırda kişilər və oğlanların təmin edildiyi hüquq, imkan və çıxışlardan faydalana bilmirlər. Gender qərəzliyi isə sosial quruluşu sarsıdır. İnsan potensialının böyük itkisi baş verir. Əhalinin yarısına tam şəkildə yaşamaq, yəni öz potensiallarını həyata keçirməyə imkan verilmir. **Halbuki, qadınlar üçün siyasi, iqtisadi və sosial bərabərlik bütün dünyaya fayda vermək deməkdir. Yəni, gender bərabərliyi sadəcə qadın və qızların maraqlarına cavab verən məsələ deyil, bütün cəmiyyətin faydalanacağı bir hədəfdir.** Gender bərabərliyi sabitlik, inkişaf və rifahın önəmli daxili komponentidir. Başqa sözlə desək, gender bərabərliyi dinc, firavan və davamlı dünya üçün zəruri təməldir. Ona görə də həm qadın, həm də kişilərin ailədə, iş yerində ümumilikdə, cəmiyyətdə ehtiyaclarının müəyyənləşdirilməsi və qarşılanması vacibdir.

Biz yuxarıda qadın və kişilərin fərqli ehtiyaclarının olduğunu qeyd etdik. Gender bərabərliyi qadın və kişilər arasında olan fərqlərin və sosial həyatda müxtəlif rolların qiymətləndirilməsi üzərində qurulur. Bərabərlik prinsipi də fərqlənmək hüququnu nəzərdə tutur. Fərqli lakin bərabər.

Ayrı-seçkilik - insan hüquqlarının pozulmasının və istismarının formalarından biridir. Ayrı-seçkiliyin əsasında qərəzli fikirlər dayanır və insanlara potensialını sərbəst həyata keçirməyə mane olur. ***Cinsi ayrı-seçkilik*** bir şəxsin ya qadın, ya da kişi olmasına görə məruz qaldığı yəni cinsinə görə məruz qaldığı ayrı seçkilikdir. Cinsi ayrı seçkiliyə qızların erkən yaşda ərə verilməsini, qadın sünnətini, gender-əsaslı cinsi ayrıseçkiliyi (oğlan uşaqlarına qızlara nisbətən daha çox üstünlük və dəyər verilməsi) və s misal göstərmək olar.

Ölkəmizdə ən geniş yayılmış cinsi mənsubiyyətə görə ayrı-seçkilik hallarından biri selektiv abortlardır. Qadının hamiləliyini süni şəkildə dayandırmağa məcbur edilməsi, bəzən də qadının yalnız qız uşaqları dünyaya gətirdiyi üçün tərk edilməsi buna misaldır.

Qeyd olunduğu kimi qız uşaqlarının erkən evliliyə məcbur edilməsi halları onlara qarşı cinsi mənsubiyyətə görə ayrı-seçkilik halı kimi qiymətləndirilir. Çünki, bu qadınların və qızların cəmiyyətdə öz hüquqlarını reallaşdırmasına ciddi əngəl yaradır və onları sosial cəhətdən həssas qrupa çevirir.

İş yerlərində cinsi ayrı-seçkilik və eyni əməyə görə qeyri-bərabər ödəniş cinsi ayrı seçkiliyə göstərə biləcəyimiz digər misallardır. İşəgötürən bir işçiyə cinsindən asılı olaraq fərqli münasibət göstərdiyi zaman bu ayrı-seçkilik halı baş verir. Bir çox hallarda, işəgötürənin qeyri-bərabər rəftarının əsasında gender stereotipləri dayanır. Məsələn, işəgötürən bir qadını işə götürmür və deyir ki, qadın kişi qədər güclü deyil və ya qadınlar çox emosionaldırlar və bu səbəbdən müəyyən bir vəzifəni yerinə yetirə bilməz.

Qadınların kişilərlə müqayisədə daha aşağı səviyyədə əmək bazarında iştirakı; işsiz əhalinin sayında qadınların

çoxluq təşkil etməsi; gender əsaslı stereotiplərdən irəli gələn ailədəki "qadın işi" ilə bərabər, peşə və məşğulluq sahələrində də mövcud olan "kişi və ya qadın peşələri" digər nümunələrdir.

Cinsi qısnama

Ayrıseçkiliyin və zorakılığın bir forması, eyni zamanda insan hüquqlarının pozuntusudur.

Cinsi qısnama "qorxuducu, ədavətli, ləyaqəti alçaldan, alçaldıcı və ya təhqiredici mühit yaratmaqla insan ləyaqətini təhqir etmək məqsədi və ya təsiri ilə cinsi xarakterli arzuolunmaz sözlü, sözsüz və ya fiziki davranışın hər hansı formasıdır."[9] Qısaca desək, cinsi qısnama cinsi xaraketerli arzuolunmayan davranışdır.

Cinsi qısnama qeyri-bərabər güc dinamikasına, gender stereotiplərinə və qadınlar və kişilər arasında (o cümlədən iş dünyasında) sistemli bərabərsizliklərə söykənir. Cinsi qısnama verbal (sözlü), qeyri-verbal (sözsüz), psixoloji və ya fiziki formada ola bilər və yazılı və elektron ünsiyyət, kiberbullinq və kibertəqibi ehtiva edə bilər.

Sözlü cinsi qısnama [10]nümunələrinə aşağıdakılar aid edilə bilər:
bir insanın bədəni haqqında cinsi şərhlər etmək, cinsi şərhlər və ya eyhamlar etmək, cinsi fantaziyaları, nələrdən xoşlandığını və ya cinsi həyat tarixçəsi haqqında soruşmaq, kiminsə sosial və ya cinsi həyatı haqqında şəxsi suallar vermək, şəxsin geyimi, görünüşü və ya anatomiyası haqqında cinsi şərhlər etmək, dəfələrlə maraqlanmayan

[9] https://www.coe.int/en/web/gender-matters/harassment-and-sexual-harassment
[10] https://www.coe.int/en/web/gender-matters/harassment-and-sexual-harassment

bir insanla görüşməyə çalışmaq, bir insanın cinsi həyatı və ya xoşladıqları məqamlar haqqında yalan danışmaq və ya şayiələr yaymaq.

Sözsüz cinsi qısnama[11] nümunələrinə aşağıdakılar daxildir: bir insana yuxarı və aşağı baxmaq ("gözləri ilə yuxarıdan aşağı süzmək"), kimisə izləmək və ya təqib etmək, seksual xarakter daşıyan vizual görüntülərdən istifadə etmək, əllərlə və ya bədən hərəkətləri ilə cinsi jestlər etmək, göz vurmaq, öpüş göndərmək, ya da dodaqlarını yalamaq kimi mimikalardan istifadə etmək.

Fiziki qısnama hallarına aşağıdakılar daxildir:
kiməsə boynuna və ya çiyinlərinə masaj etmək, başqasının paltarına, saçına və ya bədəninə toxunmaq, qucaqlamaq, öpmək, sığallamaq, toxunmaq və ya başqasına qarşı cinsi surətdə sürtünmək.

Qısnamada əsas anlayış ondan ibarətdir ki, hər hansı bir təklif arzuolunmazdır. Bir şəxs öz bədəni haqqında seksist[12] qeydi və ya şərhi xoş qarşılaya və qəbul edə bilər, lakin bu, çox güman ki, konkret vəziyyətdən və şəraitdən asılıdır.

[11] Eyni mənbə.
[12] Seksizm bəzi insanların, əksər hallarda qadınların cinsi mənsubi - yyətinə görə aşağı səviyyəli olduqları fikrinə əsaslanan hər hansı ifadə formasıdır (hərəkət, söz, təsvir, jest). Tarixən fərdi hərəkətlərlə yanaşı, bizim mədəni normalarımız da (istər dilin, istər sənətin, istər tarixin, istər hüququn, istərsə də siyasi təsisatların normaları) kişi hökmranlığını və müvafiq olaraq seksizmi əks etdirən ideya və təcrübələri özündə daşımışdır və hələ də daşıyır. Bəzən seksizm dolayı yolla, məsələn, yumorla ifadə edilir, amma bunlar heç vaxt "sadəcə zarafat" olmur. Onlar əslində istehzadır və çox zaman məqsədi insanla birlikdə gülmək deyil, onun özünə gülməkdir. Bu alçaldıcı yumor sosial hökmranlıq və stereotip münasibətlərini qorumaq və nəticə etibarilə insanları susdurmaq üçün silaha çevrilə bilər. İfadə azadlığı bir qrup insanı təhqir etmək, dəyərdən salmaq və ya alçaltmaq üçün bəhanə və ya vasitə kimi istifadə edilə bilməz. "Seksizm: onu gör, ona ad qoy, onu dayandır". Avropa Şurası 2021.

Bununla belə, yadda saxlamaq vacibdir ki, kimsə davranışı qəbul etsə və ya xoş qarşılasa belə, bu, yenə də alçaldıcı ola bilər. Bundan əlavə, bu cür qəbul tamamilə könüllü olmaya bilər: bu, çox zaman kənar aləmin görünməz təzyiqinin nəticəsi ola bilər.[13]

İş yerində cinsi qısnama

Cinsi qısnama" qadın və kişilərin ləyaqətinə toxunan, arzuolunmaz, qəbuledilməz, yersiz və şəxs üçün təhqiredici hesab edilən, qorxuducu, ədavətli, qeyri-sabit və ya təhqiredici iş mühiti yaradan hər hansı cinsi xarakterli davranış kimi müəyyən edilir.[14]

Iş yerində cinsi qısnama iki formada baş verir:

1. Quid Pro Quo (Hər şey qarşılıqlıdır)

İşçi ilə səlahiyyətli bir şəxs (məsələn, işlə bağlı imtiyazlar vermək və ya verməkdən imtina etmək imkanına malik müdir) arasında baş verir. İşə qəbul, əmək haqqı artımı, yüksəliş və ya hətta işin davam etdirilməsi kimi bir iş mükafatı müqabilində səlahiyyətli şəxsin seksual xarakterli istəklərinin yerinə yetirilməsi və ya səlahiyyətli şəxsin buna cəhd etməsi/təsir göstərməsi.

2. Ədavətli iş mühiti

İşçinin cinsinə görə ona qarşı yönəldilmiş xoşagəlməz cinsi davranış və ya davranış nəticəsində yaradılmış, alçaldıcı,

[13] https://www.coe.int/en/web/gender-matters/harassment-and-sexual-harassment
[14] https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---asia/---ro-bangkok/---ilo-hanoi/documents/publication/wcms_371182.pdf

təhqiredici, ədavətli/və ya qorxuducu xarakter daşıyan və həmin işçinin öz işini yerinə yetirmək qabiliyyətinə mənfi təsir göstərən iş mühitidir.

Məsələn, qurbanın bu davranışların arzuolunmaz olduğunu bildirməsinə baxmayaraq, arzuolunmaz seksual atmacalar və ya zarafatların davam etdirilməsi ədavətli iş mühiti anlayışına daxildir.

Ailə münasibətlərində gender bərabərliyi

Azərbaycanda ailə institutuna böyük dəyər verilir. Bu baxımdan cins əsaslı selektiv abortlar, uşaq evlilikləri, məişət zorakılığı, həmçinin gender qərəzli və stereotipli münasibətlər kimi gender bərabərliyini təhlükə altına alacaq düşüncə, yanaşma və hərəkətlərin aradan qalxması və cəmiyyət olaraq gender əsaslı zorakılığa sıfır dözümlülük nəzərə almalı olduğumuz məsələlərdir.

Bərabərlik ailədən başlayır. Ailə bir komandadır. Hər bir insan öz ailəsinin strukturunda və funksiyasında özünəməxsus rol oynayır və hər bir fərdin güclü tərəfləri və şəxsiyyəti ailənin rifahının bir hissəsinə töhfə verir.[15] Bu baxımdan bütün tərəflərin qayğı və məişət işlərinin bölüşdürülməsi və ailədəki stereotip gender rollarına haqqında söhbət etməsi və bərabərliyə maneə olacaq məsələlərə qarşı addım atması zəruridir.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında da hər bir vətəndaşın nikah hüququ təsbit edilib. Konstitusiyaya əsasən ailə və uşaqlar dövlətin himayəsi altındadırlar.

[15] https://menengage.unfpa.org/en/news/family-teamwork-equality-starts-home

Konstitusiyanın ailə hüquqlarının müdafiəsinə yönəlmiş əsas norması hamının qanun və məhkəmə qarşısında bərabərliyini, kişi ilə qadının eyni hüquq və azadlıqlara malik olduğunu bəyan edən "bərabərlik hüququ" adlanan normasıdır. Nikah münasibətləri zamanı iradə azadlığını, ərlə arvadın hüquq bərabərliyini tənzimləyən müddəalar da diqqətəlayiqdir. Hər kəsin qanunla nəzərdə tutulmuş yaşa çatdıqda ailə qurmaq hüququnu müəyyən edən həmin maddəyə əsasən nikah könüllü razılıq əsasında bağlanılır. Ailə Məcəlləsinə əsasən Azərbaycan Respublikasında nikah yaşı kişilər və qadınlar üçün 18 yaş müəyyən edilib.[16]

Eyni zamanda Konstitusiyada təsbit edilmiş qadın və kişinin hüquq bərabərliyinə uyğun olaraq ər və arvad ailə münasibətlərində bərabər şəxsi və əmlak hüquqlarına malikdirlər. Analıq, atalıq, uşaqların tərbiyə və təhsili, eləcə də ailənin digər məsələləri ər-arvadın hüquq bərabərliyi prinsiplərinə uyğun olaraq birgə həll edilir. Ər (arvad) özünə məşğuliyyət, sənət və yaşayış yeri seçməkdə azaddır. Ər və arvad ailədə öz münasibətlərini qarşılıqlı yardım, hörmət hissi əsasında qurmalı, ailənin möhkəmləndirilməsi və rifahı üçün birgə fəaliyyət göstərməli, övladlarının inkişafı üçün əlverişli şərait yaratmalı və onların sağlamlığının qayğısına qalmalıdırlar.[17]

Belə ki, ev işləri, böyüklərə və uşaqlara və ya xəstə ailə üzvlərinə qulluq kimi qayğı işləri qadınların təhsil, məşğulluq və asudə vaxtlarını keçirmək kimi bərabər imkanlardan məhrum olurlar.[18]

---

[16] Dövlət qulluğunda gender bərabərliyi üzrə kurrikulum. 2021. AQUPDK. GİZ. DİM. BDU.
[17] Eyni mənbə.
[18] https://www.unwomen.org/en/news-stories/feature-story/2023/05/gender-equality-starts-at-home-five-ways-to-drive-change-within-the-family

Ənənəvi kişilik anlayışları çox vaxt kişiləri qayğı və ev işləri ilə məşğul olmaqdan, eləcə də emosiyalarını açıq, sağlam şəkildə ifadə etməkdən çəkindirir. Bərabərliyi təşviq etmək və zorakılığın qarşısını almaq üçün əsas olan belə düşüncə tərzinə qarşı çıxmaq evin daxilindən başlayır.[19]

Halbuki qayğı işlərinə cəlb olunmuş atalığın faydaları aydındır - atalar oğul və qızlarının həyatına daha çox cəlb olunduqda, onların uşaqları daha yaxşı fiziki və psixi sağlamlıq, daha yüksək akademik nailiyyətlər, daha yaxşı idrak və sosial bacarıqlar, daha yüksək özünə hörmət, daha az davranış problemi və artan stresə qarşı daha dözümlü olurlar.[20]

Kişilər üçün atalıq anlayışını genişləndirmək kişilər üçün ailənin yeganə maliyyə təminatçısı və qoruyucusu olmaqdan əlavə başqaları ilə daha çox emosional dürüstlük və empatiya əsasında münasibətlər yaratmaq üçün imkan verir. Tədqiqatlar göstərir ki, uşaqları ilə yaxın, zorakılıqdan kənar ünsiyyət quran kişilər daha uzun yaşayır, daha az əqli və fiziki problem yaşayırlar, narkotiklərdən sui-istifadəyə daha az meyllidirlər, işdə daha məhsuldardırlar və uşaqları ilə bu cür əlaqə qura bilməyən atalara nisbətən daha xoşbəxt olduqlarını bildirirlər.[21]

Kişilər qayğı göstərən rolları üzərinə götürdükləri zaman bioloji və psixoloji olaraq da dəyişirlər. Bir sözlə, atalar övladlarının inkişafına, uşaqlar isə atalarının inkişafına təsir göstərir. Qayğı işlərində daha çox iştirak edən ataların həyat yoldaşları da münasibətlərində daha çox məmnuniyyət və daha güclü dəstək hiss etdiklərini bildiriblər.[22]

---

[19] https://www.unwomen.org/en/news-stories/feature-story/2023/05/gender-equality-starts-at-home-five-ways-to-drive-change-within-the-family

[20] Papa schools manual. EU. UNFPA. UNWomen 2020.

[21] Eyni mənbə.

[22] Eyni mənbə.

BÖLMƏ 2

Selektiv abortlar və ya gender əsaslı cins seçimi

Ölkəmizdə ən geniş yayılmış cinsi mənsubiyyətə görə ayrı-seçkilik hallarından biri də selektiv abortlardır. Bu uşağın cinsinə görə qadının hamiləliyini süni şəkildə dayandırmağa məcbur edilməsidir. Bəzən də qadın yalnız qız uşaqları dünyaya gətirdiyi üçün tərk edilir.

Bioloji normaya uyğun olaraq doğulan uşaqların cins nisbəti (hər 100 qız uşağına düşən oğlan uşaqlarının sayı) 102-106 təşkil edir.[23] Azərbaycan Respublikasının Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsinin "Gender (kişi və qadınların) bərabərliyinin təminatları haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 20-ci maddəsi[24] üzrə Komitənin 2022-ci il məlumatına əsasən 2022-ci il üzrə doğumu qeydə alınmış 122846 nəfərdən 64940-ı oğlan, 57906- sı isə qızdır. Cinslər arasındakı fərq 7034 nəfərdir. Cins nisbəti hər 100 qıza 112 oğlan təşkil edir. Göründüyü kimi, Azərbaycanda diri doğulan uşaqların cins nisbətində oğlanlar üstünlük təşkil edir və bu üstünlük hələ 1990-cı illərin əvvəllərindən müşahidə olunmaqdadır.

Əgər doğum zamanı cins nisbəti təbii həddən yüksəkdirsə, bu selektiv abortların baş verməsi deməkdir. Beləliklə, gender əsaslı cins seçimi cinsi ayrı-seçkiliyin görünən formalarındandır.

---

[23] MELUMAT_06-10-2023 TM.indd (scfwca.gov.az)
[24] Eyni mənbə.

Oğlanların xeyrinə cinsi seçim qadınlara qarşı geniş yayılmış sosial, mədəni, siyasi və iqtisadi ədalətsizliklərin əlamətidir və qadınların insan hüquqlarının açıq şəkildə pozulmasıdır

(Gender əsaslı cinsi seçimin qarşısının alınması. BMT-nin İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissarlığı, BMT Əhali Fondu,BMT-nin Uşaq Fondu, BMT-nin Qadınlar üzrə Agentliyi və ÜST-ün idarələrarası bəyanatı. 2011)

Gender əsaslı cins seçimini tətikləyən amillərə isə cəmiyyətdə dərin kök salmış gender stereotipləri, oğlan uşaqlarına yüksək dəyər verilməsinə töhfə verən ənənəvi təcrübələr daxildir. Oğlan uşaqları qızlarla müqayisədə sosial və iqtisadi cəhətdən daha dəyərli hesab olunur[25], onlara nəslin və soyadın davamçısı, qız övladlarına isə "köçəri quş" kimi baxılır."[26] Qız uşaqlarının yük hesab edilməsi, ailə quracaqları vaxtdan etibarən artıq doğulduqları ailələrinə aid olmayacaqları üçün əlavə öhdəlik hesab olunmasında, oğlan uşaqlarına üstünlük verilir.[27]

---

[25] Azərbaycan ölkə icmali. Oğlan uşaqlarına verilən üstünlüyün qarşısının alınması və qızların dəyərinin təşviq edilməsi üzrə Qlobal Proqram: Cənubi Qafqaz və bir sıra Asiya ölkələrində doğulan uşaqlar arasında cins nisbətinin tənzimlənməsi. BMT Əhali Fondu. Avropa İttifaqı. Bakı 2018.
[26] Azərbaycan Respublikasinin milli qanunvericilik və dövlət siyasətinin gender aspektinin qiymətləndirilməsi üzrə hesabat. BMT Əhali Fondu. Avropa İttifaqı. Bakı 2020.
[27] Azərbaycanda gender bərabərliyi və gender münasibətləri: mövcud vəziyyət və imkanlar Kişilərin gender bərabərliyinə münasibətinə dair Tədqiqatın (IMAGES) nəticələri üzrə Hesabat. BMT Əhali Fondu. AQUPDK. Promundo. Sosial Tədqiqatlar üzrə Beynəlxalq Mərkəz. 2018.

Cins nisbətinin pozulmasına gətirib çıxaran digər amillərdən biri də kontraspetiv üsullardan istifadənin aşağı səviyyədə olmasıdır. Belə ki, kontraseptiv üsullardan istifadənin aşağı olması arzuolunmaz hamiləliklərin və doğuma nəzarət üsulu kimi süni abortların sayının çoxalması ilə nəticələnə bilər.

Gender əsaslı cins seçiminin fəsadları

Cəmiyyətdə dərin oturuşmuş stereotipli baxışlar səbəbindən qadınlar oğlan uşağı olana qədər uşaq dünyaya gətirməyi davam edirlər, bu isə, qadının həyatı və sağlamlığı üçün təhlükə yarada bilər. Bu, qadınların sağlamlığına və həyatına təsir etməklə yanaşı, həm də qadınları elə bir vəziyyətə salır ki, oğlanlara üstünlük verməklə qızların aşağı statusunu davam etdirməli olurlar. Bundan əlavə, arzuolunmaz bir qız uşağı dünyaya gətirməyin nəticələrinə qatlanmalı olanlar da qadınlardır. Belə ki, qız uşağını dünyaya gətirən qadın zorakılığa məruz qala, tərk edilə, boşana bilər.

Gender əsaslı cins seçimi demoqrafik balansın pozulmasına səbəb olmaqla arzuolunmaz nəticələrə gətirib çıxarır. “Ailədə əsasən kişinin, qayınana və qayınatanın istəyinə görə oğlan uşaqlarının ana bətnində saxlanılması, qız uşaqlarının isə məhv edilməsi cəmiyyətdə gender balansının, eləcə də genofondun pozulmasına gətirib çıxara bilər.”[28]

[28] Azərbaycanda doğulan uşaqların cins nisbətinin pozulmasına zəmin yaradan mexanizmlər: keyfiyyət və kəmiyyət əsaslı tədqiqat. AQUPDK. Hacettepe Universiteti. BMT Əhali Fondu. 2014

“Bu fenomenlə bağlı aparılmış ən son araşdırmalar zamanı əldə edilmiş məlumatlar göstərir ki, bu vəziyyət gələcəkdə əhalinin ümumi strukturu və dinamikası baxımından çox xoşagəlməz nəticələrə gətirib çıxara bilər. Bu problemin illərlə davam etdiyi Hindistan və Çinin təcrübəsi göstərir ki, kişilərin sayının həddən artıq çoxalması onların ailə qurmaq üçün partnyor tapa bilməməsi ilə nəticələnir və bu da öz növbəsində cinayətkarlıq statistikasının ikiqat artması, zorakı davranış hallarının geniş yayılması, gəlin qaçırma, insan alveri, zorlama və fahişəlik kimi bir sıra mənfi hallarla sıx şəkildə əlaqəlidir.”

(Azərbaycanda doğulan uşaqların cins nisbətinin pozulmasına zəmin yaradan mexanizmlər: keyfiyyət və kəmiyyət əsaslı tədqiqat. 2014)

Otuz ildən çox müddət ərzində cinsə görə seçilən abort Azərbaycanda demoqrafik bölgüyə təsir göstərmişdir, o dərəcədə ki, qadınlar kişilərdən orta hesabla 30 yaşdan aşağı əhalinin daha azını təşkil edir. Məşğul olan qadınların sayında davamlı artım müşahidə olunsa da, işsiz olan əmək qabiliyyətli əhalinin kişilərdən daha çox qadın olması ilə beş il ərzində işçi qüvvəsində gender fərqi yalnız cüzi dərəcədə azalmışdır. 12 həftədən sonra abortların sayı da ümumi abortların sayı ilə müqayisədə daha sürətli artıb.[29]

[29] Fuad Karimli. Sex-selective Abortion in Azerbaijan: Exploring Institutional Dynamics and Responses. Center for Economic and Social Development. 2022.

“Demoqrafik proqnozlar, 2014-2050- ci illər üzrə Azərbaycanda doğulanların cins nisbətinin müxtəlif ssenariləri”[30] tədqiqatında qeyd olunur ki, doğulanlar arasında cins nisbəti artdıqca, reproduktiv yaş qrupunda olan qadınların sayında azalma baş verir. Tədqiqatda o da qeyd olunur ki, doğulanlar arasında cins nisbətinin pozulması gələcəkdə nikah partnyorlarının çatışmazlığına səbəb olmaqla nikah bazarında problemlər yaradır. Cins nisbətinin oğlanların xeyrinə davam edəcəyi halında “ölkədə demoqrafik vəziyyət maskulinizasiya adlanan mərhələyə çatacaq və bu halda gender balansını sonradan bərpa etmək xeyli çətinləşəcək.”[31] Belə ki, demoqrafik proqnozlarla bağlı adı çəkilən araşdırmada o da qeyd edilir ki, Azərbaycanda doğulanların cins nisbətinin pozulması tendensiyası keçmişdə başladığından əhalinin sayına və strukturuna təsiri hələ uzun müddət olacaqdır və hətta ən optimist proqnozda belə əhalinin cins nisbətində balansı əsrin ortalarına qədər mümkün olmaya bilər.

[30] Demoqrafik proqnozlar 2014-2050, Azərbaycanda doğulanların cins nisbətinin müxtəlif ssenariləri. Hacettepe Universiteti. BMT Əhali Fondu. 2015.
[31] Azərbaycan Respublikasinin milli qanunvericilik və dövlət siyasətinin gender aspektinin qiymətləndirilməsi üzrə hesabat. BMT Əhali Fondu. Avropa İttifaqı. Bakı 2020.

BÖLMƏ 3

Uşaq nikahları

Uşaq nikahı 18 yaşdan aşağı uşaq və yetkin insan arasında və ya 18 yaşdan aşağı uşaq və digər uşaq arasında bağlanan rəsmi nigah və ya qeyri-rəsmi birgə ittifaqdır.

Uşaq evlilikləri gender bərabərsizliyinin təzahürüdür. Uşaq evliliklərinin altında dərin kök salmış patriarxal inanclar, qızlara ailədə oğlan uşaqlarına nisbətdə aşağı dəyərin verilməsi, qadını idarə etmək, qızların cinsəlliyi kimi məsələlər dayanır.

Qız uşaqlarının erkən evliliyə məcbur edilməsi halları onlara qarşı cinsi mənsubiyyətə görə ayrı-seçkilik halı kimi qiymətləndirilir. Bu problemlər qadınların və qızların cəmiyyətdə öz hüquqlarını reallaşdırmasına ciddi əngəl yaradır və onları sosial cəhətdən həssas qrupa çevirir.

Uşaq nikahları qızların uşaqlığını əllərindən alır və qızların həyatını, rifahını və gələcəyini təhlükə altına alır. Uşaq nikahları çox vaxt kök salmış gender bərabərsizliyinin nəticəsidir ki, bu da qızlara qeyri-mütənasib təsir edir.

Sosial normalar və gözləntilər qızlardan həyat yoldaşı və ana olmağı gözləyir. Az təminatlı və təhsil imkanlarının məhdud olduğu icmalarda alternativlərin mümkünlüyü (yəni həyat yoldaşı və ana olmaqdan başqa) daha məhdud görünür. Hətta imkanlar mövcud olarsa belə, oğlanlara qızlardan daha çox dəyər verən və sərt (möhkəm) gender rollarını dəstəkləyən sosial normalar valideynlərin qızlarının təhsilinə investisiya etməyə dəymədiyi düşüncəsində olmasını təlqin edir. Ənənələrə əməl etməməklə bağlı sosial stiqma bu təcrübənin (uşaq evliliyinin) davam etməsini təmin edir.

18 yaşından əvvəl ailə quran qızların məişət zorakılığına daha çox məruz qalması və məktəbdən qalma ehtimalı daha çoxdur. Onların evlənməmiş həmyaşıdlarından daha pis iqtisadi və sağlamlıq göstəriciləri olur və nəticədə bu, onların övladlarına ötürülür və ölkənin keyfiyyətli səhiyyə və təhsil xidmətləri göstərmək imkanlarını çətinləşdirir.

Uşaq gəlinlər adətən yeniyetməlik dövründə, hamiləlik və doğuş zamanı fəsadların yaranma riski artdıqda hamilə qalırlar. Bu öz növbəsində həm də qızları ailə və dostlarından təcrid edə bilər, onların psixi sağlamlığına böyük zərbə vurur.

Uşaq nikahları insan hüquqlarının pozulmasıdır

18 yaşına çatmamış nikah insan hüquqlarının əsaslı şəkildə pozulmasıdır. Yoxsulluq, nikahın "müdafiə" təmin edəcəyinə dair təsəvvür, ailə şərəfi, sosial normalar, bu praktikanı qəbul edən adət və ya dini qanunlar, qeyri-adekvat qanunvericilik bazası və ölkənin vəziyyəti, vətəndaşlıq qeydiyyatı sistemi də daxil olmaqla, bir çox amillər qarşılıqlı təsir göstərərək uşağı evlilik riski altında qoyur. Bu hal qızlar arasında oğlanlara nisbətən daha çox görülsə də, bu, cinsindən asılı olmayaraq hüquqların pozulmasıdır.

Qeyd olunduğu kimi, uşaq nikahları çox vaxt erkən hamiləlik və sosial təcrid ilə nəticələnərək, qızın məktəbdə təhsilini yarımçıq qoyaraq, karyera və peşə inkişafı imkanlarını məhdudlaşdıraraq və onu məişət zorakılığı riski ilə üz-üzə qoyaraq qızın inkişafına təhlükə yaradır. Baxmayaraq ki, uşaq nikahlarının uşaq bəylərə təsiri geniş şəkildə tədqiq edilməmişdir, evlilik eyni şəkildə oğlanları hazırlıqsız olduqları yetkin rola qoya bilər və onlara iqtisadi təzyiqlər göstərə və gələcək təhsil və ya karyera yüksəlişi imkanlarını məhdudlaşdıra bilər.

Birgə yaşayış – cütlük "birlikdə, sanki evli kimi" yaşadıqda – nikahda olduğu kimi insan hüquqları ilə bağlı eyni məsələləri doğurur. Cütlük birlikdə yaşadıqda, hətta biri və ya hər ikisi hələ 18 yaşına çatmamış olsa belə, onların yetkin olması ehtimal edilir. Münasibətlərin qeyri-rəsmi olması ilə bağlı əlavə narahatlıqlar – məsələn, miras, vətəndaşlıq və sosial tanınma baxımından – qeyri-rəsmi ittifaqda olan uşaqları rəsmi nikahda olanlardan fərqli yönlərdə daha həssas edə bilər.

Beynəlxalq İnsan Hüquqları Bəyannaməsində "azad və tam" nikah hüququ tanınır və bəyan edilir ki, tərəflərdən biri həyat yoldaşı ilə bağlı məlumatlı qərarı vermək üçün kifayət qədər yetkin olmadıqda razılıq "azad və tam" olmur.

Uşaq Hüquqları Konvensiyasında uşaq nikahları digər hüquqlarla əlaqələndirilir – ifadə azadlığı, hər cür zorakılıq və istismardan qorunmaq hüququ, zərərli adət-ənənələrdən/təcrübələrdən qorunmaq hüququ.

Oğlan uşaq evliliyi

Uşaq ikən evlənən oğlanlar və qızlar bioloji və sosial fərqlərə görə eyni riskə və nəticələrə məruz qalmırlar. Buna baxmayaraq bu təcrübə hər iki cinsin uşaq hüquqlarının pozulmasıdır. Eyniliklə uşaq gəlinlər kimi, uşaq bəylər də hazır olmadıqları yetkin məsuliyyətlər götürməyə məcbur edilirlər. Bu ittifaq erkən atalıq və evi təmin etmək üçün əlavə iqtisadi təzyiq yaradır. Bu da öz növbəsində oğlanın da təhsil və karyera inkişafı üçün imkanlarını məhdudlaşdıra bilər.

Uşaq evliliklərinin fəsadları

Erkən hamiləlik bu zərərli təcrübənin ən təhlükəli səbəb və nəticələrindən biridir. Erkən ərə gedən qızlar qeyri-bərabər güc münasibətlərinə görə zorakılığa və məcburi cinsi əlaqəyə daha çox məruz qalırlar. Onlar cinsi yolla ötürülən infeksiyalara (HİV daxil olmaqla) daha həssasdırlar.

Məktəbə getmək qızlara həyatda seçim və imkanlar verir, onlara öz icmalarında fəal rol oynamağa və yoxsulluq dövranını qırmağa imkan verir. Qeyd olunduğu kimi, ailə quran qızların məktəbə getmə ehtimalı azdır. Təhsil, o cümlədən hərtərəfli cinsi təhsil, qızların cinsi sağlamlığı və rifahı ilə bağlı məlumatlı qərarlar qəbul edə bilməsi üçün vacibdir.

- *Uşaq evlilikləri qızları zorakılığa qarşı daha həssas (daha çox məruz qalma ehtimalı) edir*

Uşaq ikən ailə quran qızlar çox vaxt yaşlı kişilərlə evlənirlər ki, bu da münasibətlərdə güc balanssızlığını gücləndirir. Məişət zorakılığı nikaha daxil olmaq üçün məlumatlı razılıq verən qadınlara nisbətən uşaq ikən nikaha girən qızlar arasında daha çox yayılmış və daha şiddətlidir.

Bir çox qızlar üçün uşaq evliliyi onları ömürləri boyu təcavüzə və zorakılığa məruz qoyur. Onların dostlarından və ailəsindən təcrid olunduğu üçün, dəstək almaq və ya yaşadıqlarını bölüşmək üçün məhdud imkanları var.

- *Sağlamlıqlarını və həyatlarını riskə atır*

Məhdud təhsil və qərar vermə səlahiyyətləri olduqlarına görə qızlar təhlükəsiz cinsi əlaqə və ailə planlaması ilə bağlı qərarlara təsir etmək iqtidarında deyillər ki, bu da onları HİV, o cümlədən cinsi yolla ötürülən xəstəliklər və bədənləri hazır olmadan doğuş riski altında qoyur. Bundan başqa, qızlar yaşadıqları icmada qız uşağı kimi üzləşdikləri hərəkətlilik məhdudiyyətləri, cinsi və reproduktiv sağlamlıq və hüquqlar haqqında məlumatlara çıxışın olmaması, həmçinin uşaq dünyaya gətirmək üçün kifayət qədər bioloji yetkin olmamaları səbəbindən doğuşa fiziki cəhətdən hazır deyillər. Erkən doğuş qızların həyatını riskə ata və ölü doğum, uşaq ölümü ilə nəticələnə bilər.

Qanun və cəza

Azərbaycan Respublikasının Ailə Məcəlləsinin 2-ci Maddəsinin 2.3 bəndində qeyd edilir "nikah kişi ilə qadının ailə qurmaq məqsədilə müvafiq icra hakimiyyəti orqanında qeydiyyata alınan könüllü ittifaqıdır."

Ailə Məcəlləsinin 3- cü Maddəsinin 3.2 bəndində də "ailə münasibətlərinin qadın və kişinin könüllü nikah ittifaqı, bütün ailə üzvlərinin maddi mülahizələrdən azad olan qarşılıqlı məhəbbəti, dostluğu və hörmət hissləri əsasında qurulması" və 10-cu maddədə nikah yaşının 18 olması qeyd olunur.

Maddə 10. **Nikahın yaşı**

10.1. Azərbaycan Respublikasında nikah yaşı 18 yaş müəyyən olunur.

Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin **Yetkinlik yaşına çatmayanlar və ailə münasibətləri əleyhinə olan cinayətlər fəslində (22-ci fəsil) qeyd olunur ki**, azyaşlının nikaha daxil olmağa məcbur edən şəxslər cinayət məsuliyyətinə cəlb olunurlar (176.1.2).

Maddə 176-1. **Qadını nikaha daxil olmağa məcbur etmə**

176-1.1. Qadını nikaha daxil olmağa məcbur etmə -iki min manatdan üç min manatadək miqdarda cərimə və ya iki ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

176-1.2. Eyni əməllər nikah yaşına çatmayan şəxs barəsində törədildikdə -üç min manatdan dörd min manatadək miqdarda cərimə və ya dörd ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

BÖLMƏ 4

Gender əsaslı zorakılıq/Məişət zorakılığı

“Gender əsaslı zorakılıq”, “qadınlara qarşı zorakılıq”, məişət zorakılığı çox zaman eyni mənada işlənsə də bu anlayışların fərqli adlarla təqdim olunmasında məqsəd qadınlara qarşı zorakılığın müxtəlif aspektlərinə diqqəti çəkmək və onları vurğulamaqdır.[32]

Gender Əsaslı Zorakılıq (GƏZ) və qadınlara qarşı zorakılıq terminləri tez-tez bir-birini əvəz edən mənada istifadə olunur, çünki qadınlara qarşı zorakılığın əksəriyyəti gender əsaslıdır və ən çox GƏZ kişilər tərəfindən qadınlara və qızlara tətbiq edilir.

Qadınlara qarşı gender əsaslı zorakılıq (GƏZ) insan hüquqlarının pozulmasıdır, həm də kişilər və qadınlar arasında qeyri-bərabər güc münasibətlərinin səbəbi və nəticəsidir.

[32] Akın A, Türkçelik E, Əliyeva S. Azərbaycan Respublikasında Qadınlara qarşı Zorakılıqla Mübarizə üzrə Təlim Vəsaiti. Dəstək Mərkəzlərinin əməkdaşları üçün məlumat kitabçası. BMT Əhali Fondu. Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi. ABŞ Beynəlxalq İnkişaf Agentliyi.

Qadınlara qarşı zorakılıq "kişilər və qadınlar arasında tarixən qeyri-bərabər güc münasibətlərinin təzahürüdür ki, bu da kişilər tərəfindən qadınlar üzərində dominantlıq və ayrı-seçkiliyə gətirib çıxarır və qadınların tam tərəqqisinin qarşısını alır.[1]

Qadınlara qarşı zorakılıq qadınları kişilərlə müqayisədə tabeçiliyə məcbur edən mühüm sosial mexanizmlərdən biridir" (DEVAW- Qadınlara qarşı Zorakılığın Aradan Qaldırılması üzrə Bəyannamə, preambula)[1] ... insan hüquqlarının pozulması və qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin bir formasıdır.

Bu, qadınlara fiziki, cinsi, psixoloji və ya iqtisadi zərər və ya iztirablarla nəticələnən və ya nəticələnəcək bütün gender əsaslı zorakılıq aktları, o cümlədən ictimai və ya şəxsi həyatda bu cür hərəkətlərlə hədələmə, məcburiyyət və ya özbaşına azadlıqdan məhrum etmədir" (Maddə 1 DEVAW).

Bu izahdan aydın olur ki, qadınlara qarşı zorakılıq cəmiyyətdə qadınlar və kişilər arasında güc/səlahiyyət münasibətlərində uzun müddət davam edən bərabərsizlikdir və ənənəvi sosial güc strukturları fonunda qadınlara qarşı fərdi səviyyədə güc və nəzarət əldə etmək cəhdi kimi qəbul edilməlidir. Həyatın bütün sahələrində qadınlara qarşı gender əsaslı zorakılıq

olsa da, zorakılığın əksəriyyəti ailə daxilində və yaxın sosial mühitdə törədilir.[33]

Gender diskriminasiyası + Səlahiyyətdən sui-istifadə + Insan hüquqlarına hörmət edilməməsi = GƏZ

Evdə qadınların məruz qaldığı zorakılığa istinad etmək üçün istifadə olunan terminlərdən biri məişət zorakılığıdır.[34]

Məişət zorakılığı “təqsirkarın qurbanla eyni yaşayış yeri paylaşıb-paylaşmamasından asılı olmayaraq ailə və ya məişət vahidi daxilində və ya keçmiş və ya hazırkı həyat yoldaşları və ya birgə yaşayan şəxslər arasında bütün fiziki, cinsi, psixoloji və ya iqtisadi zorakılıq hərəkətləri” deməkdir.

[33] WAVE-Office / Austrian Women's Shelter Network. 2000
[34] Strengthening Health System Responses to Gender-based Violence in Eastern Europe and Central Asia. A Resource Package. UNFPA. WAVE. 2014

Zorakılığın növləri

Nəzərə almaq lazımdır ki, GƏZ çox yönlüdür. Xəsarətə səbəb olan və buna görə də aşkarlanması daha asan ola bilən fiziki və cinsi zorakılıqdan başqa, qadınlar psixoloji və iqtisadi zorakılığa da məruz qalırlar ki,onlar da qadınların sağlamlığı üçün kifayət qədər mənfi nəticələrə səbəb ola bilər. Bundan əlavə, qadınlar və qızlar uşaq/erkən nikah, məcburi nikahlar və ya gender əsaslı cinsi seçim kimi zərərli təcrübələrlə üzləşirlər. Buna görə də, GƏZ-i təşkil edə biləcək bütün hərəkətləri başa düşmək və tanımaq vacibdir.[35]

Zorakılığın növü	Təsvir
Fiziki zorakılıq	Bədənə xəsarət yetirilməsi, ağrı və ya zədələnməsi ilə nəticələnən fiziki güc tətbiqi. Zədənin şiddəti toxumaların minimal zədələnməsindən, sümüklərin sınması, daimi zədəyə və ölümə qədər dəyişir. • şillə vurmaq, itələmək, yumruqlamaq, döymək, qaşımaq, boğmaq (əl, yastıq), dişləmək, tutmaq, silkələmək, tüpürmək, yandırmaq, saçını yolmaq, bükmək, arzuolunmaz maddəni qəbul etməyə məcbur etmək; • tutub saxlamaq, bağlamaq və ya insanı gizli saxlamaq, • təhlükəli yerdə qoyub getmək, xəstə və ya yaralı olduğu halda köməklik göstərməkdən boyun qaçırmaq • qadının tibbi müalicəyə və ya digər yardıma müraciət etməsinə mane olmaq;

[35] Eyni mənbə.

Zorakılığın növü	Təsvir
	• qadını vurmaq və ya bıçaqlamaq üçün məişət əşyalarından istifadə etməklə, silahdan (bıçaq, silah) istifadə etməklə.
Cinsi zorakılıq	Qurbanla qohumluğundan asılı olmayaraq hər hansı bir şəxs tərəfindən ev və iş də daxil olmaqla, lakin bununla məhdudlaşmayan şəraitdə törədilən hər hansı cinsi akt, cinsi akt əldə etmək cəhdi, arzuolunmaz seksual şərhlər və ya insan alverinə yönəlmiş hərəkətlərdir və ya zor tətbiq etməklə onun seksuallığına qarşı yönəlmiş hərəkətlərdir. • cinsi əlaqə və ya qadının iradəsinin əksinə olaraq onu cinsi aktları həyata keçirməyə məcbur etmək, • qadının bunu tam dərk etmədiyi halda, və ya ondan soruşmamış və ya imtina etməkdən qorxduğu halda onu cinsi fəaliyyətə cəlb etmək; • cinsi əlaqə zamanı ona fiziki xəsarət yetirmək və ya cinsi orqanlarına zərər vurmaq • ağzına, anus dəliyinə və ya uşaqlıq yoluna əşyaların və ya silahların tətbiq edilməsi; • hamiləlik və ya cinsi yolla ötürülən infeksiyalardan qorunma üsullarından istifadə etmədən cinsi əlaqəyə məcbur etmə; • qadını tənqid edib onu cinsiyyətini və ləyaqətini alçaldan sözlərlə təhqir etmə daxildir.

Zorakılığın növü	Təsvir
	• cinsi təcavüz (o cümlədən işdə irəliləməyin və ya vəzifəni yüksəltməyin, daha yüksək qiymətlər almağın müqabilində cinsi əlaqə tələb etmək) • cinsi istismar məqsədilə insan alveri, məcburən pornoqrafiya nümayiş etdirmək, məcburi hamiləlik, məcburi axtalama, məcburi abort, məcburi nikah, qadın sünnəti, bakirəliyin yoxlanması, yaxın qohumlar arasında cinsi əlaqə (ÜST, 2003). • (istənilməyən toxunuş, şəxsin razılığı olmadan daxil olma, nikah zorakılığı)
Psixoloji (emosional) zorakılıq	Emosional zorakılıq qadının psixoloji bütövlüyünü birbaşa pozan hərəkət və ya hərəkətlər toplusudur. • söz və ya hərəkətlərlə (məsələn, təqib və ya silah nümayiş etdirməklə) qadına və ya onun yaxın birinə qarşı zorakılıq və zərərlə hədələmə; • iş yerində təqib və mobbinq; • alçaldıcı və təhqiredici şərhlər; • təcrid və ünsiyyətə məhdudiyyətlər (məsələn, onu evdə qapaqlamaq, işini tərk etməyə məcbur etmək və ya həkimə müraciət etməyi qadağan etmək yolu ilə) • qadına nəzarət etmək və ya incitmək üçün zorakı intim partnyor tərəfindən uşaqların istifadəsi (məsələn, uşağa hücum etmək, uşaqları analarına qarşı hücumları izləməyə məcbur etmək, uşaqları götürməklə hədələmək və ya

Zorakılığın növü	Təsvir
	uşağı qaçırmaq) • Bu hərəkətlər həm uşaqlara qarşı zorakılıq, həm də qadınlara qarşı zorakılığı təşkil edir. Emosional və psixoloji zorakılıq sui-istifadə edənə öz qəddarlığını və zərərliliyni inkar etməyə imkan verir (məsələn, “çox həssassan” və ya “Sən səhv başa düşdün”). - Bu, bir qədər inandırıcı olan və sadəcə olaraq “həqiqəti söyləmək” kimi aid edilə bilən şərhlərə səbəb ola bilər (məsələn, “Çox çəki qazanmısan” və ya “Sən bacın qədər cəlbedici deyilsən”) - Bu, lazımsız və ya amansız tənqid ola bilər; səhvlərə qeyri-mütənasib qəzəb; və ya həmkarları, ailəsi və ya dostları qarşısında onu alçaltmaq. - Emosional və psixoloji zorakılıq həddindən artıq ola bilər. Bu, obsessiv qısqanclıq və ya xəyanətdə ittihamlar şəklində ola bilər. - işində, uşaqlarla və ya maliyyə ilə bağlı problemlərə görə məntiqsiz şəkildə onu günahlandıra bilər. - Emosional və psixoloji zorakılıq qurbanı axmaq, dəyərsiz, cəlbedici və sevilməyən olduğuna inandırmaq, özünə güvənməkdən qorxmaq, digər insanların reaksiyalarından qorxmaq və vəziyyəti dəyişdirmək cəhdini çətinləşdirmək məqsədi daşıyır.

Zorakılığın növü	Təsvir
İqtisadi/ sosial-iqtisadi/ maliyyə zorakılığı	Bir qadının vaxt, pul, nəqliyyat, yemək və ya geyim də daxil olmaqla resurslara çıxışını rədd etmək və nəzarət etmək üçün istifadə olunur. • qadının işləməsini qadağan etmək; qadınların evdən kənarda işləməsinə imkan verməmək və ya əksinə, qadınları işləməyə məcbur etmək • Təhsilindən məhrum etmək • pul verməmək, və ya az miqdarda pul vermək («hər qəpik üçün yalvarmasına məcbur etmək», yalnız ev xərcləri üçün pul vermək) • Ən kiçik xərclər üçün belə qəbz tələb etmək • ailə gəliri, əmanəti və ya xərcləri haqqında məlumatı gizlətmək • Birgə bank hesabının olmasını qoymamaq • qadının maaşı və ya digər gəlirinə həqarətlə baxmaq və ya qadının gəlirini mənimsəmək • onun ailədə maliyyə qərarlarının qəbul edilməsindən kənarlaşdırılması; • özü və ya uşaqları üçün hesabları və ya alimenti ödəməkdən imtina etmək; • birgə mülkiyyətdə olan aktivlərin məhv edilməsi.

Zorakılığın növü	Təsvir
Texnoloji zorakılıq	• Məkan izləmə • Harda olmasını tələb etmə (check-in) • Həddindən artıq mesaj • Casus proqram • catfishing - İnternetdə dost və ya romantik partnyor axtaran insanları aldatmaq üçün kiminsə internetdə yeni saxta şəxsiyyət yaratmaq üçün şəkillər və məlumatlardan istifadə etməsi - bəzən fərdin bütün şəxsiyyətini özününkü kimi istifadə etməsi - aldadıcı fəaliyyət. (spesifik qurbana hədəflənmiş olur –məqsədli şəkildə qurbanı məyus etmək və ya arzusunu həyata keçirmək) • kommunikasiyaların monitorinqi
Qadınlara qarşı kiber zorakılıq	• onlayn təqib və ya kiber zorakılıq • intim şəkillərin dərci (“qisas pornosu”) • alçaldılma (“fahişə adlandırma”) • arzuolunmaz pornoqrafiya • zorlama və ya ölümlə hədələmə • cinsi əlaqəyə əsaslanan şantaj (“cinsi zorakılıq”) daxildir.

Zorakılıq davranışdır

- Təkrarlanan davranış - Məişət zorakılığı tək bir hadisə/insident deyil.
- Hadisələr arabir ola bilər və ya davamlı ola bilər, lakin anlayışın tərifinə görə onlar dəfələrlə baş verir
- Məqsədlərinə çatmaq üçün zorakılıq edənlər gələcək zorakılıq gözləntisi yaradır.

- Hər bir hadisə əvvəlki hadisələr üzərində qurulacaq.

Zorakılıq məqsədyönüldür

- Məişət zorakılığı nəzarətin itirilməsi deyil. Qəsdən və məqsədyönlüdür.
- Təcavüzkar başqa cür iddia edəcək. O, qurbanın və davranışı aşkar edə biləcək hər kəsin onun nəzarəti itirdiyinə inanmalarını istəyir ("Mən idarəetməni itirdim", "Bunun nə üçün baş verdiyini bilmirəm", "Bu mən deyiləm"
- Qurbanın üzərində gücə və nəzarətə (yəni itaətə) nail olmaq üçün qorxu və hədə-qorxu ilə dolu bir vəziyyət yaratmaq nəzərdə tutulur.
- Bu məqsədə nail olmaq üçün zorakılıq edən şəxs, ehtimal ki, təhqiramiz davranışı izah etmək üçün qurbanın bəzi günahlarını iddia edəcək ("Əgər bunu etməsəydin, mən bunu etməzdim").
- Ola bilsin ki, o, bu cür iddialara həqiqətən inanır və ya başqa seçimi olmadığına inanır, qurban bu "nöqsanları" düzəltməyə cəhd edə bilər.
- Zorakılıq törədən şəxs kimə qarşı zorakılıq edəcəyini diqqətlə seçir. O, hər kəsi təhqir etmir, təhdid etmir və ya döymür.
- Təcavüzkar nə vaxt və harada təhqir edəcəyini özü seçir. O, heç vaxt işdə və ya ictimai yerlərdə belə hərəkət etmir.
- Zorakılıq edən şəxs lazım olduqda, məsələn, polis gələndə, telefon zəng çaldıqda və ya qapı zəngi çaldıqda davranışını dayandırmağı seçir.
- Təcavüzkar necə zorakılıq edəcəyini özü seçir. O, zərbələri bədənin asanlıqla görünməyən hissələrinə, məsələn, yuxarı qollar və budlara yönəldir.

Zorakılığın qəsdli və məqsədli olduğu və davamlı baş verən hal olduğu vurğulandı. O zaman zorakı hadisə ilə zorakılığı necə fərqləndirək?

Bir münasibətdə zorakı hadisə (insident)[36]

- təsadüfi və qeyri-müntəzəm
- hər iki tərəf təşəbbüs edə bilər
- tərəflər arasında müzakirə oluna bilər; müzakirə münaqişəyə səbəb olan şəxsin davranışını dəyişir
- tərəflər bir-biriləri haqqında daha çox bildikcə, yəqin ki, münaqişə azalır
- münaqişənin səbəbkarı məsuliyyət hiss edir
- hər ikisinin fikrini nəzərə alan iki nəfərin məsələsidir
- kortəbii, tez-tez xarici amillərə verilən reaksiyadır (məyusluq, yorğunluq, nədənsə qorxmaq)
- edilən hərəkətə görə kompensasiya oluna bilər
- həll münasibət daxilindədir

Təcavüzkar/zorakı münasibət[37]

- müntəzəm (davamlı) hadisələr
- rollar həmişə eynidir
- kəskinləşir: getdikcə daha ciddi birtərəfli münaqişələr silsiləsidir
- uğurla müzakirə edilə bilməz; müzakirədən sonra heç bir dəyişiklik yoxdur
- cinayətkar çox vaxt şüurlu şəkildə hazırlaşır
- cinayəti törədən şəxs məsuliyyət daşımır və məsuliyyət qurbanın üzərinə atır
- birölçülü məsələ: yalnız bir nəfərin fikirlərini qəbul edir
- edilənlər üzrlü sayıla bilməz
- sui-istifadə güc balanssızlığının dəstəyi ilə həyata keçirilir (gender rolları, fiziki güc, iqtisadi təsir)
- qurbanın hissləri: çarəsizlik, qorxu, özünü günahlandırma
- Həll yalnız kənar yollarla (boşanma, polis müdaxiləsi, ayrıca terapiya/özünə kömək) mümkün ola bilər.

---

[36] Gender Matters. A manual on addressing gender-based violence affecting young people. Council of Europe. 2007.
[37] Gender Matters. A manual on addressing gender-based violence affecting young people. Council of Europe. 2007.

Gender - Əsaslı Zorakılıqla (GƏZ) bağlı risk faktorları

GƏZ - zorakılığa məruz qalma riskini artıran bir neçə amilin birləşməsidir. Gender bərabərsizliyi yalnız fərdi və şəxslər arası səviyyələrdə deyil, həm də icma, təşkilat və siyasət/hökumət səviyyəsində yaşanır. Sosio-ekoloji model bunun fərqli səviyyələrdə necə yaşandığını göstərmək üçün istifadə olunur. Bu model GƏZ-in risk faktorlarını və onların qarşılıqlı təsirini başa düşmək üçün hərtərəfli çərçivə təklif edir və buna görə də GƏZ-in qarşısının alınması və cavab tədbirləri sahələrində müdaxilələrin planlaşdırılması üçün bələdçi kimi istifadə edilə bilər.

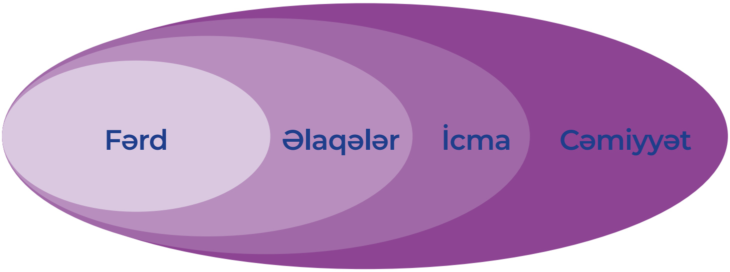

1. ***Fərdi səviyyə amilləri*** zorakılıq riskini artıran bioloji və şəxsi tarix faktorlarıdır.

Məsələn, aşağı təhsil səviyyəsi, gənc yaş (erkən nikah) və aşağı iqtisadi status/gəlir həm məişət zorakılığına məruz qalmaq, həm də törətmək üçün risk faktorları kimi əlaqələndirilmişdir. Keçmiş zorakılıq təcrübələri də rol oynayır; uşaqlıq dövründə cinsi zorakılığa və valideyndaxili zorakılığa məruz qalma, eləcə də əvvəlki intim münasibətlərdə (qadınlar üçün)

və ya (kişilər üçün) zorakılığa məruz qalma tarixi gələcək münasibətlərdə zorakılıq ehtimalını artırır. Hamilə qadınların da həyat yoldaşı və ya birgə yaşadığı şəxs tərəfindən şiddətə məruz qalma riski yüksəkdir.[38]

Bir sıra tədqiqatlar alkoqolun zərərli istifadəsi ilə məişət zorakılığı arasında güclü əlaqəyə işarə etsə də, alkoqol istifadəsi ilə zorakılığın törədilməsi arasında həqiqətən səbəb əlaqəsi üçün yalnız zəif sübutlar mövcuddur. Burada baxışlar (zorakılığa münasibət və zorakılıqla bağlı düşüncələr) mühüm rol oynayır; belə ki, zorakılığı məqbul davranış kimi qəbul edən qadın və kişilər və onların məişət zorakılığına zorakılığına və ya cinsi zorakılığa məruz qalmaları arasında güclü əlaqə var.[39]

2. Münasibətlər səviyyəsindəki amillər[40]

Fərdin yaxın çevrəsi – dostları, ailə üzvləri fərdin davranış və düşüncələrinin formalaşmasına təsir edir və aşağıda sadalananların olması GƏZ riskinə töhfə verir:

- GƏZ-i dəstəkləyən və GƏZ-ə dözən insanlarla bağlı assosiasiya
- Yaxın münasibətlərdə səlahiyyət və nəzarət
- Şəxslərarası zəif ünsiyyət
- Münasibətlərdə və ya ailədə kişi dominantlığı
- Iqtisadi stress
- Emosional cəhətdən əlverişsiz, dəstəkləyici olmayan ailə mühiti

[38] Strengthening Health System Responses to Gender-based Violence in Eastern Europe and Central Asia. A Resource Package. UNFPA. WAVE. 2014
[39] Eyni mənbə.
[40] Women and Men: Hand in Hand against Violence Strategies and approaches to working with men and boys for ending violence against women. KAFA (Enough) Violence and Exploitaton and Oxfam GB, 2010.

- Şəxsin/fərdin sağlamlığından və ya təhlükəsizliyindən daha çox ailə nüfuzunun nəzərə alınması
- Kişinin üstünlüyü və hüququnun olması ilə bağlı baxışlar
- Zorakı davranış sərgiləyən rol model
- Sərt ailə rolları və ya qaydaları

Zorakılıq riskinin artması ilə əlaqəli digər amillərə evlilikdəki məmnuniyyətin aşağı olması və davamlı fikir ayrılıqları, eləcə də şəxslər arasındakı təhsil statusunda uyğunsuzluqlar daxildir. Bundan əlavə, qadınları günahlandıran və kişiləri cəzalandırmaqdansa "itirilmiş" ailə namusunu bərpa etməyə yönələn cinsi zorakılığa qarşı ailənin reaksiyası zorlamanın cəzasız qala biləcəyi mühit yaradır.

3. İcma səviyyəli faktorlar məktəb, iş yeri və ya qonşuluq kimi sosial əlaqələrin qurulduğu kontekstlərdə GƏZ-ə qarşı dözümlülüyün dərəcəsinə istinad edir. Tədqiqatlar göstərir ki, zorakılığa qarşı icma sanksiyaları mövcud olan, o cümlədən qonşulara müdaxilə etmək üçün mənəvi təzyiq olan və qadınların sığınacaq və ya ailə dəstəyinə çıxışı olan cəmiyyətlərdə məişət zorakılığı və cinsi zorakılıq ən aşağı səviyyədədir.

Başqa sözlə desək, məktəb, iş yeri, qonşuluqda aşağıda sadalananlar olduqda icma səviyyəsində GƏZ riskinə[41] töhfə verir:

- GƏZ-ə qarşı sosial və institusional dözüm
- GƏZ-i dəstəkləyən baxışlar və gender normaları
- Qadın və kişi arasında qeyri-bərabər səlahiyyəti təşviq edən gender rollarının sosiallaşdırılması
- Polis və məhkəmə sistemindən dəstəyin olmaması
- İcmanın GƏZ-ə qarşı zəif sanksiyaları
- Yoxsulluq və iqtisadi bərabərsizlik

[41] Eyni mənbə.

- İcmanın az müdaxiləsi və ya ümumiyyətlə müdaxilə etməməsi

4. Cəmiyyət səviyyəli amillərə gender rollarını formalaşdıran mədəni və sosial normalar və qadınlar və kişilər arasında gücün qeyri-bərabər paylanması daxildir. Kişilərin ev təsərrüfatlarında iqtisadi və qərar qəbul etmə səlahiyyətlərinə malik olduğu, qadınların boşanmağa asan çıxışının olmadığı və böyüklərin münaqişələrini həll etmək üçün müntəzəm olaraq zorakılığa əl atdıqları cəmiyyətlərdə məişət zorakılığı daha çox baş verir.

Bundan əlavə, bir çox mədəniyyətlərdə kişinin cinsi əlaqəyə "hüququ" olması qadının cinsi əlaqədə iştirakla bağlı müstəqil qərarlar qəbul etmək və kişinin cinsi hərəkətlərindən imtina etmək hüququna malik olmasını istisna edir və cinsi zorakılığı "qanuniləşdirmək" – bəraət qazandırmaq üçün istifadə olunur.

Beləliklə, cəmiyyət səviyyəsində[42] GƏZ-ə töhfə verən risk faktorları:

- İqtisadi maraqlar, sosial normalar, mədəni inanclar, qanunlar və polis, institusional təcrübə, siyasi və dini ideologiyalar:
- GƏZ-i tərənnüm edən tarixi və sosial örnəklər
- Ayrı-seçkilik, azlıqlar və migrant işçilərə qarşı GƏZ-i tərənnüm edən tarixi və sosial örnəklər
- Kişilərin üstünlüyünü və cinsi hüququnu dəstəkləyən ənənəvi gender rolları
- Kişinin namusu və qadının sadiqliyi ilə bağlı yazılar
- Dini və ya mədəni inanc sistemi

[42] Women and Men: Hand in Hand against Violence Strategies and approaches to working with men and boys for ending violence against women. KAFA (Enough) Violence and Exploitaton and Oxfam GB, 2010.

- Qruplar arasında fərqlər yaradan və ya möhkəmləndirən iqtisadi və ya sosial siyasətlər
- Qadınların mediada neqativ işıqlandırılması
- GƏZ-ə qarşı zəif qanunlar və siyasət
- Vətəndaş iğtişaşları, müharibə,hərbi və fövqəladə vəziyyətlər

Risk faktorları müəyyən mənada GƏZ-lə bağlı stereotipli düşüncələrin və miflərin elementlərini daşıyır.

Gender -əsaslı zorakılıqla bağlı miflər[43]

GƏZ-lə bağlı miflər və stereotipik münasibətlər cəmiyyətin qadınlara qarşı zorakılığı qavramasını və onlara reaksiya vermə tərzini formalaşdırır. Bu cür miflər və yanaşmalar zərərlidir, çünki onlar davranışlarına görə günahkarları məsuliyyətə cəlb etmək əvəzinə, zorakılıqda zərərçəkəni günahlandırır.

[43] Strengthening Health System Responses to Gender-based Violence in Eastern Europe and Central Asia. A Resource Package. UNFPA. WAVE. 2014

Miflər	Faktlar
Qadın (indiki və ya keçmiş) əri və ya birgə yaşadığı şəxs tərəfindən zorakılığa məruz qalmasına icazə verir və əgər həqiqətən istəsə, zorakı şəxsi tərk edə bilərlər.	Qadın heç bir halda zorakılığa layiq deyil. Zorakılığı törədənlər qadınların zorakılıqdan xilas olmasını çox çətinləşdirən nəzarət və zorakılıq taktikalarından istifadə edirlər. Həmçinin, intim partnyor tərəfindən zorakılığa məruz qalan və özlərinin və uşaqlarının təhlükəsizliyini təmin etmək üçün münasibəti tərk etməyə çalışan qadınlar paradoksal olaraq zorakılığın təkrarlanması və hətta şiddətlənməsi riskinin artması ilə üzləşirlər. Qadınların həm də utanc və günahkarlıq hissi, təhlükəsiz yaşayış yerinin olmaması və ya boşanmanın uşaqlar üçün yanlış olduğuna inanmaları səbəbindən zorakı münasibətləri tərk etmələrinin qarşısı alınır.
Münaqişələr və fikir ayrılıqları hər hansı bir münasibətin normal bir hissəsidir	“Hər kəs nəzarəti itirə bilər” məişət zorakılığına haqq qazandırmaq üçün çox istifadə edilən bəhanədir. Bununla belə, zorakılıq nəzarəti “itirmək” deyil, əksinə, hədə-qorxu, qorxutma və zorakılıqdan istifadə etməklə nəzarəti “əldə etmək” deməkdir. Münasibətlərdə zorakılıq normal deyil - bu, kişilər və qadınlar arasında tarixən qeyri-bərabər güc münasibətlərinin təzahürüdür (DEVAW)

Miflər	Faktlar
Gender əsaslı zorakılıq alkoqol və/ və ya narkotik kimi maddələrdən sui-istifadə nəticəsində yaranır.	Maddələrdən sui-istifadə bir çox məişət zorakılığı hallarında mövcud olsa da, bu, zorakılığın səbəbi deyil, töhfə verən amildir. Spirtli içkilərdən və ya narkotiklərdən istifadə zorakılığa haqq qazandırmaq üçün istifadə edilməməlidir. Zorakılıq edənlərin heç də hamısı narkotik və ya alkoqoldan istifadə etmir və narkotik və ya alkoqoldan istifadə edənlərin heç də hamısı zorakı deyil.
Ailəni bir yerdə saxlamaq üçün qadınlar zorakılığa dözməlidirlər.	Hər bir qadının təhlükəsizlik, ləyaqət və zorakılıq olmadan yaşamaq hüququ var. GƏZ-dən zərərçəkmiş hər bir qadın öz müqəddəratını təyinetmə hüququna malikdir - o, zorakı şəxs ilə qalmaq və ya ondan ayrılmaq qərarına gələ bilər və istənilən halda dövlətdən dəstək və müdafiə hüququna malikdir. Qadınların təhqiramiz münasibətdə qalmasının lazımlığı arqumenti çox vaxt uşaqların rifahı üçün əsaslandırılır. Bununla belə, müəyyən edilmişdir ki, uşaqlar məişət zorakılığı ilə qarşılaşdıqda və ya şahid olduqda bu onların təhlükəsizliyinə və sağlamlığına mənfi təsir göstərir.

Miflər	Faktlar
Məişət zorakılığı şəxsi ailə məsələsidir və dövlətin buna müdaxilə etmək hüququ yoxdur. Kişinin həyat yoldaşı ilə necə davranması şəxsi məsələdir.	Qadınlara qarşı zorakılıq istər ailədə, istərsə də ictimai sahədə baş verməsindən asılı olmayaraq insan hüquqlarının pozulmasıdır.
Kişi arvadını zorlaya bilməz.	Daha əvvəl qeyd edildiyi kimi, zorlama cinayəti törədənin və ya zərərçəkənin şəxsiyyəti ilə deyil, baş verən aktla/hərəkətlə müəyyən edilir. Müvafiq olaraq, zərərçəkən qadının cinayəti törədən şəxslə evli olub-olmamasından asılı olmayaraq istənilən məcburi cinsi əlaqə zorlamadır.
Yuxarıda qeyd olunan mifə bənzər miflərdən biri də qadının “yox” deyərkən “hə” nəzərdə tutmasıdır.	“Yox” elə “yox” deməkdir. Qadın “yox” deyirsə, “istəmədiyini” nəzərdə tutur və kişilər onun bu istəyinə/hissinə hörmət etməlidirlər.
Açıq-saçıq geyinən qadınlar özləri problem istəyirlər və narahat edildiklərində şikayət etməməlidirlər.	Zorakılıq cinayətdir, bəraət qazandırılmamalı və rasionallaşdırılmamalıdır.

Miflər	Faktlar
GƏZ-in əksəriyyəti yad şəxslər tərəfindən törədilir.	Qadınların əksəriyyəti yaxın çevrələrindən olan şəxslər tərəfindən Gender Əsaslı Zorakılığa məruz qalır.

Zorakılığın normallaşdırılması anlayışı[44]

Zorakılığın normallaşdırılması konsepsiyası zorakı şəxs ilə yaşayan qadınların öz təcrübələrini zorakılıq adlandırmaqda və zorakılıq kimi müəyyən etməkdə çətinlik çəkdiyini nəzərdə tutur. Belə ki, zorakı münasibətdə yaşamaq onların yaşanan zorakılıq anlayışını və zorakılığı şərh etməsini dəyişir; Nəticə etibarı ilə, qadınlar kənar adamın zorakılıq kimi qiymətləndirdiyi hücumu öz uğursuzluqlarının təzahürü kimi qəbul edə bilərlər. Bundan əlavə, zərəçəkən qadınlar özlərini "döyülmüş qadınlar", əri və ya birgə yaşadığı şəxsi isə "zorakılıq törədənlər" kimi tanıtmaqdan çəkinirlər, çünki bu, onların bərabər münasibətlər normasından kənara çıxdığını etiraf etmək deməkdir. Zorakılığı başqa bir şey kimi müəyyən etmək və ya əhəmiyyətsizləşdirmək bunun bir mübarizə strategiyası (zorakı münasibətdə yaşayarkən davam gətirmək, davam etmək) ola biləcəyini də başa düşmək də vacibdir.

[44] Strengthening Health System Responses to Gender-based Violence in Eastern Europe and Central Asia. A Resource Package. UNFPA. WAVE. 2014.

"Zorakılığın həyat dövrü" yanaşması[45]

Zorakılıq qadınların və qızların həyatının istənilən mərhələsində baş verə bilər. Bir çox qadın prenatal dövrdə başlayan və uşaqlıqdan yetkinliyə və qocalığa qədər davam edə bilən çoxsaylı zorakılıq epizodları yaşayır.

Doğuşda əvvəl	**Cinsi selektiv abortlar, hamiləlik zamanı döyülmə (qadına emosional və fiziki təsirlər; doğuşun nəticələrinə təsirlər); məcburi hamiləlik (məsələn, müharibədə kütləvi zorlama)**
Körpəlik	körpə qızların öldürülməsi; emosional və fiziki zorakılıq; qız körpələrinin qida və tibbi xidmətə fərqli çıxışı
Qızlıq	Uşaq evliliyi; genital sünnət; ailə üzvləri və yad adamlar tərəfindən cinsi istismar; qida və tibbi xidmətə fərqli çıxış; uşaq fahişəliyi; uşaq əməyi; qız uşağına baxımsızlıq
Yeniyetməlik	Erkən və məcburi nikah; tanışlıq və görüş zamanı zorakılıq; zorla cinsi əlaqə (iqtisadi səbəbdən); iş yerində cinsi istismar;zorlama; cinsi zorakılıq; məcburi fahişəlik; qadın alveri; təhsilə çıxışın məhdudlaşdırılması; cehiz/ nikahla bağlı digər təcrübələr

[45] Eyni mənbə.

Reproduktiv yaş	Ailədə zorlama, partnyor tərəfindən törədilən qadın qətli, psixoloji zorakılıq, hamiləlik zamanı döymə və intim partnyorun digər zorakılıq formaları; qayınana və digər qohumlar tərəfindən törədilən zorakılıq; cehizlə bağlı zorakılıq və yaş cinayətləri; iş yerində cinsi istismar və ya təcavüz; zorlama; məişət əməyinin həddindən artıq istismarı; adam oğurluğu; məcburi abort
Qocalıq/ ahıllıq	Dul qadınların istismarı/zorakılıq; yaşlı qadınlara qarşı zorakılıq

Gender qavrayışları dərin köklərə malikdir, həm mədəniyyətlər daxilində, həm də mədəniyyətlər arasında geniş şəkildə və zamanla dəyişir. Lakin bütün mədəniyyətlərdə gender qadınlar və kişilər üçün güc və resursları müəyyən edir.

Zorakılığın fəsadları[46]: Zorakılığın qadınların sağlamlığına vurduğu zərər

GƏZ qadınların sağlamlığının bütün aspektlərinə - fiziki, cinsi və reproduktiv, psixi və davranış sağlamlığına ciddi təsir göstərir. GƏZ-in sağlamlığa mənfi təsirləri həm ani və kəskin, həm də uzunmüddətli və xroniki ola bilər; həqiqətən də, sağlamlıq üçün mənfi nəticələr zorakılıq dayandırıldıqdan sonra da uzun müddət davam edə bilər.

[46] Strengthening Health System Responses to Gender-based Violence in Eastern Europe and Central Asia. A Resource Package. UNFPA. WAVE. 2014

Zorakılığın səviyyəsi nə qədər ağır olarsa, qadınların sağlamlığına təsiri də bir o qədər çox olar. Bundan əlavə, zaman keçdikcə birdən çox zorakılıq növünə (məsələn, fiziki və cinsi) və/və ya çoxsaylı zorakılıq hadisələrinə məruz qalma daha ağır sağlamlığa zərərə səbəb olur.

GƏZ qadınların ölümü ilə nəticələnə bilər. Ölümcül nəticələr qadının cinayətkar tərəfindən öldürülməsinin bilavasitə nəticəsi ola bilər və ya uzun müddət ərzində digər (mənfi) sağlamlığa vurulan fəsadların nəticəsi ola bilər. Məsələn, travma nəticəsində yaranan psixi sağlamlıq problemləri intihara və ya alkoqoldan sui-istifadəyə və ya ürək-damar xəstəlikləri kimi vəziyyətlərə gətirib çıxara bilər ki, bu da öz növbəsində ölümlə nəticələnə bilər. Cinsi zorakılıq nəticəsində HİV infeksiyası QİÇS-ə səbəb ola bilər və nəticədə ölümlə nəticələnə bilər.

Zorakılığın qadın və qızların sağlamlığında yaratdığı fəsadlar

Ölümcül olmayan fəsadlar

Fiziki fəsadlar:
- Zədələr
- Funksional pozğunluqlar
- Daimi əlillik

(Psixo-) somatik nəticələr:
- Xroniki ağrı sindromu
- Əsəbi bağırsaq sindromu
- Mədə-bağırsaq pozğunluqları
- Sidik yollarının infeksiyaları
- Tənəffüs pozğunluqları

Psixoloji fəsadlar
- Travma sonrası sinir pozğunluğu
- Depressiya, Qorxu, Yuxu pozğunluqları, Panik pozğunluqları
- Yemək pozğunluqları
- Özünə inamsızlıq
- İntihara meyl

Mənfi sağlamlıq davranışları
- Alkoqol və narkomaniya
- Siqaret çəkmək
- Cinsi risk almaq
- Özünə zərər verən davranışlar

Reproduktiv sağlamlıqla bağlı fəsadlar
- Çanaq orqanlarının iltihabi xəstəlikləri
- Cinsi yolla keçən xəstəliklər
- İstənməyən hamiləlik
- Hamiləliyin ağırlaşmaları
- Düşük/aşağı doğum çəkisi

Ölümcül fəsadlar

Ölümcül xəsarətlər
- Öldürmək
- Cinayət
- İntihar

Uşaqlara qarşı zorakılıq və fəsadları[47]

Qadınlara qarşı zorakılıq kimi uşaqlara qarşı zorakılıq da qlobal problemdir. Bu, müxtəlif formalarda olur və bir çox şəraitdə baş verir: evdə və ailədə, məktəblərdə və təhsil müəssisələrində, uşaq evləri, uşaq evləri və ya həbsxanalar kimi müəssisələrdə, uşaqların işlədiyi yerlərdə və ya cəmiyyətdə. Uşaqlar zorakılığa ən çox həyatlarının bir hissəsi olan insanlar - valideynlər, məktəb yoldaşları, müəllimlər, və s tərəfindən məruz qalırlar.

Uşaqlara qarşı bir çox zorakılıq gizli olaraq qalır. Bir çox uşaq yaşadıqları zorakılıq hadisələrini bildirməkdən qorxur. Bu qorxu, xüsusilə zorlama və ya cinsi zorakılığın digər formaları hallarında zorakılığın bildirilməsi ilə bağlı stiqma ilə sıx bağlıdır. Digər amil fiziki, cinsi və ya psixoloji zorakılığın həm cinayətkarlar, həm də uşaqlar tərəfindən normal qəbul edilməsidir. Bundan əlavə, uşaqlar üçün zorakılıq barədə məlumat vermək üçün təhlükəsiz və ya etibarlı yollar yoxdur.

Ailədə uşaqlara qarşı zorakılıq çox vaxt intizam kontekstində, fiziki, qəddar və ya alçaldıcı cəza şəklində baş verir. Bu, tez-tez təhqir, aşağılama, təhqir edici ad qoyma və ya rədd etmə kimi psixoloji zorakılıqla müşayiət olunur.

Uşaqlar həmçinin analarına qarşı törədilən məişət zorakılığından aşağıdakı yollarla birbaşa və ya dolayı təsirə məruz qalırlar.

---

[47] Strengthening Health System Responses to Gender-based Violence in Eastern Europe and Central Asia. A Resource Package. UNFPA. WAVE. 2014

- Zərərçəkəni təhdid etmək və ya ona nəzarət etmək üçün uşaqlara qəsdən xəsarət yetirmək (məsələn, uşağı qadına ataraq fiziki silah kimi istifadə etmək) və ya qadını bir şey etməyə məcbur etmək üçün uşağa fiziki və ya cinsi zorakılıq etmək;
- Zərərçəkənə hücum zamanı uşaqlara qəsdən xəsarət yetirilməsi (məsələn, uşağı tutarkən ananın divara sıxılması və ya anasına qarşı hücumu dayandırmağa çalışan uşağı təpiklə vurması zamanı uşağa xəsarət yetirilməsi);
- Uşaqların zorakılığa və ya onun nəticələrinə şahid olduqları mühitin yaradılması, hücumu birbaşa izləmək, onu eşitmək və ya xəsarətlərin nəticələrini görmək;
- Şəxslər birlikdə yaşayarkən və ya ayrıldıqdan sonra zərərçəkəni zorla idarə etmək/nəzarətdə saxlamaq üçün uşaqlardan istifadə etmək.

Uşaqlara qarşı zorakılıq müxtəlif formalarda uşaqların fiziki, psixoloji və cinsi sağlamlığına mənfi təsir göstərir. Bundan əlavə, analarına qarşı törədilən məişət zorakılığının şahidi olmaq – hətta uşaq fiziki olaraq hədəf alınmasa belə – uşaqlar üçün narahatlıq, depressiya, zəif məktəb performansı və sağlamlığına zərərlər daxil olmaqla, mənfi sosial və sağlamlıq nəticələrini göstərmişdir.

Bundan əlavə, ananın məişət zorakılığına məruz qalması oğlanların cinayət törətmə riskini, qızların isə gələcək həyatda məişət zorakılığına məruz qalma riskini artırdığı sübut edilmişdir.

Gender bərabərliyi çarxı[48]

“Zorakılıqsız mühit gender bərabərliyinin təmin olunduğu mühitdir” demək olar. Gender bərabərliyi çarxını təmin edən “bərabərlik hissələrinə” baxaq:[49]

- **Təhdid edici/qorxutmayan davranış**
  - Partnyor elə danışır və hərəkət edir/davranır ki, qadın özünü təhlükəsiz hiss edir, özünü ifadə etməkdə və nəsə etməkdə rahatdır

- **Danışıqlar və ədalət**
  - münaqişənin qarşılıqlı qaneedici həll yollarını axtarmaq
  - dəyişikliyi qəbul etmək
  - güzəştə getməkdə könüllü olmaq

- **Hörmət**
  - Qadına mühakimə etmədən qulaq asmaq
  - Qadının emosiyalarını təsdiqləmək və başa düşmək
  - Fikirlərə hörmət etmək

- **İqtisadi partnyorluq**
  - Pulla bağlı qərarları birgə vermək
  - Hər iki partnyorun iqtisadi razılaşmalardan faydalanmasını təmin etmək

- **Güvən və dəstək**
  - Qadının həyatdakı məqsədlərini dəstəkləmək
  - Qadının öz hisslərinə (qadının öz hisslərinin var olmasına və bu hisslərə sahiblənməsinə), dostlarına,

---

[48] WAVE Training programme on violence against women. WAVE-Office / Austrian Women's Shelter Network. Vienna 2000.
[49] Eyni mənbə.

fəaliyyətlərə, fikirlərinə sahib olmaq hüququna hörmət etmək

- **Ortaq məsuliyyət (məsuliyyətlərin ortaq paylaşılması)**
  - İşlərin (məsuliyyətlərin) ədalətli bölgüsünə dair qarşılıqlı razılaşma
  - Ailə ilə bağlı qərarları birgə vermək

- **Məsuliyyətli valideynlik**
  - Valideynlik məsuliyyələrini bölüşdürmək
  - Uşaqlar üçün müsbət, zorakılıq törətməyən rol model (nümunə) olmaq

- **Dürüstlük və məsuliyyət**
  - Özü üçün məsuliyyəti qəbul etmək (öz məsuliyyətini qəbul etmək)
  - Keçmişdə zorakılıqdan istifadə etdiyini etiraf etmək
  - Səhv olduğunu etiraf etmək (qəbul etmək)
  - Açıq və dürüst ünsiyyət etmək

Qanun və Cəza

Məişət Zorakılığının qarşısının alınması haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunun (22 iyun, 2010 ci il)

“Məişət zorakılığın qarşısının alınması haqqında Qanun” zorakılıq anlayışının izahı, məişət zorakılığının qarşısının alınmasındakı prinsiplər, mühafizə orderi, məişət zorakılığının qarşısının alınması ilə bağlı tədbirləri və ən sonda qanunun pozulmasına görə şəxslərin məsuliyyət daşıması ilə bağlı müddəanı ehtiva edir.

Qanunun şamil edildiyi şəxslər

- yaxın qohum olan ailə üzvlərinə (ər, arvad, valideynlər, uşaqlar, nənələr, babalar, nəvələr, doğma və ögey qardaşlar və bacılar, övladlığa götürmüş və övladlığa götürülmüş şəxslər), habelə birgə yaşadığı hallarda digər qohumlara;
- nikah pozulduqdan sonra birgə və ya ayrılıqda yaşayan keçmiş ər-arvada;
- qəyyum və ya himayəçi təyin olunmuş fiziki şəxslərə, habelə üzərində qəyyumluq və ya himayəçilik təyin edilmiş şəxslərə;
- qanuni nikahda olmadan birgə yaşayan kişi və qadına, habelə onlarla birgə yaşayan yaxın qohumlarına.

Maddə 10. Mühafizə orderi

Qısa müddətli order

- 10.2. Qısamüddətli mühafizə orderində məişət zorakılığını törətmiş şəxsə aşağıdakılar qadağan edilə bilər:
- 10.2.1. məişət zorakılığının təkrar törədilməsi;
- 10.2.2. zərər çəkmiş şəxsin olduğu yer ona məlum olmadıqda həmin şəxsin axtarılması;
- 10.2.3. zərər çəkmiş şəxsə narahatlıq gətirən digər hərəkətlərin edilməsi.

Uzun müddətli order

- 10.3.1. məişət zorakılığını törətmiş şəxsin yetkinlik yaşına çatmamış uşaqları ilə ünsiyyət qaydaları;
- 10.3.2. yaşayış sahəsindən və ya birgə əmlakdan istifadə qaydalarının müəyyən edilməsi;
- 10.3.3. zərər çəkmiş şəxsə tibbi və hüquqi yardımın göstərilməsi ilə bağlı xərclərin məişət zorakılığını törətmiş şəxs tərəfindən ödənilməsi şərtləri;

- 10.3.4. mühafizə orderinin tələblərini icra etməyən şəxsin qanunvericiliyə uyğun olaraq məsuliyyətə cəlb olunmasının izah edilməsi haqqında məlumat.
- 10.4. Mühafizə orderi icra haqqında qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada icra olunur.

Orderin verilməsi

- Məişət zorakılığı törətmiş şəxsin hərəkətləri cinayət məsuliyyəti yaratmadıqda, lakin bu hərəkətlər nəticəsində zərər çəkmiş şəxsin hüquqları və qanuni mənafeləri pozulduqda, müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən məişət zorakılığı ilə bağlı hərəkətləri törətmiş şəxsə həmin və ya ona oxşar hərəkətlərin təkrarlanmaması barədə yazılı xəbərdarlıq edilə və zərər çəkmiş şəxsə qısamüddətli mühafizə orderi verilə bilər.
- 11.2. Müvafiq icra hakimiyyəti orqanı müraciət edilən vaxtdan 24 saat keçənədək zorakılığı törədən şəxsə xəbərdarlıq edir və dərhal zərər çəkmiş şəxsə 30 gün müddətinədək qısamüddətli mühafizə orderi verir. Xəbərdarlıq edilməsindən məhkəməyə şikayət verilə bilər.
- 11.3. Məişət zorakılığı ilə bağlı hərəkətlər törətmiş şəxsin qısamüddətli mühafizə orderinin tələblərinə əməl etməməsi uzunmüddətli mühafizə orderinin verilməsi üçün əsas ola bilər.

Uzun müddətli orderin verilməsi

- 12.1. Məişət zorakılığı ilə bağlı hərəkətləri törətmiş şəxs verilmiş xəbərdarlığa əməl etmədikdə, zərər çəkmiş şəxs və ya müvafiq icra hakimiyyəti orqanı uzunmüddətli mühafizə orderinin verilməsi üçün məhkəməyə müraciət etmək hüququna malikdir.
- 12.2. Uzunmüddətli mühafizə orderi 30 gündən 180 gün müddətinə verilir. Uzunmüddətli mühafizə orderinin verilməsi barədə məhkəmə qərarının çıxarılması

qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada həyata keçirilir.

- 12.4. Uzunmüddətli mühafizə orderinin verilməsi barədə məhkəmə qərarı dərhal icraya yönəldilir və həmin vaxtdan uzunmüddətli mühafizə orderinin müddəti hesablanır
- 12.6. Uzunmüddətli mühafizə orderinin surəti onun çıxarıldığı gün tərəflərə verilməlidir.

Maddə 20. **Qanunun pozulmasına görə məsuliyyət**

- Bu Qanunun və məişət zorakılığı ilə bağlı digər qanunvericilik aktlarının tələblərini pozan şəxslər Azərbaycan qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş qaydada məsuliyyət daşıyırlar.

Zorakılıq baş verdikdə dərhal müraciət edəcəyiniz qaynar xətlər

- **Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi – 860;**
  Tel: (012) 498 00 92

- **"Qadın Dəstək Xətti" 116-111 (24 saat fəaliyyət göstərir)**

2010-cu ildən "Uşaq Qaynar Xətti" kimi fəaliyyət göstərən 116-111 qısa nömrəsinə artıq qadınlar da müraciət edə bilər. "Qadın Dəstək Xətti" xidməti psixoloji dəstəyə ehtiyacı olan, böhran və sosial təhlükəli vəziyyətdə yaşayan, məişət zorakılığı ilə üzləşən qadınlara dəstək istiqamətində fəaliyyət göstərir

- **Daxili İşlər Nazirliyi – 102**

- **Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi tabeliyində Sosial Xidmətlər Agentliyinin həssas qrupdan olan şəxslər üçün Sığınacaq və Reabilitasiya Mərkəzi – (012) 525-41-30; 525 -51-98 WhatsApp: (994 50) 525-41-30**

Məişət zorakılığından zərər çəkmiş şəxslərə yardım göstərilməsi üçün akkreditasiya olunmuş qeyri-dövlət mərkəzləri haqqında məlumat

Təşkilatın adı	Rəhbərin adı	Təşkilatın ünvanı	Əlaqə
“Təmiz Dünya” Qadınlara Yardım İctimai Birliyi	Zeynalova Mehriban Heydərəli qızı	Bakı şəhəri, Binəqədi rayonu, Xocasən qəsəbəsi, Motodrom massivi 19	(012) 5111151 (012) 4085696 (055) 3143515 (050) 2182228 tamizdunyasu@gmail.com
Azərbaycan Uşaqları İctimai Birliyi	Ağazadə Kəmalə Yusif qızı	Bakı şəhəri, Binəqədi rayonu, Svetlana Məmmədova 205	(050)3237651 az.children.union@gmail.com
“Ümid Yeri Xeyriyyə Cəmiyyəti” İctimai Birliyi	Mənsimova Nigar Ərzuman qızı	Xəzər rayonu, Binə qəsəbəsi, M.Ə. Sabir küç 88	(055) 3116530 n.mensimli@gmail.com
Ümidli Gələcək Sosial Təşəbbüslər İctimai Birliyi	Aşumova Kəmalə Zabil qızı	Bakı şəhəri, Nəsimi rayonu, S. Vurğun küç 43, World biznes Mərkəzi	(055)6166964 reliablefuture@ymail.com

Təşkilatın adı	Rəhbərin adı	Təşkilatın ünvanı	Əlaqə
“XXI Əsrin Qadınları” İctimai Birliyi	Əmirhüseynova Mahirə İmanqulu qızı	Bakı şəhəri, Zahid Xəlilov küçəsi 74	(050) 3129120 (012) 4927001 xxiwomen@mail.ru
“Əlil Qadınlar Cəmiyyəti” İctimai Birliyi	Rəhimova Məhluqə Gülməmməd qızı	Bakı şəhəri, Yasamal rayonu, Mirzə Cabbar Məmmədzadə küçəsi 166a	(012) 4344836 (055) 2551101 (050) 3516700 office.dwsa@gmail.com mahluga62@mail.ru
“Qadın Təşəbbüsü və Sosial Problemlərin Həllinə Yardım” İctimai Birliyi	Mustafayeva Zenfira Bəddin qızı	Sumqayıt şəhəri, Nərimanov küçəsi, 1-ci mkr., bina 45b	(050) 6802222 (018) 6424827 azwomen@mail.ru
“Təmas” Regional İnkişaf İctimai Birliyi	Ələkbərova Kübra İsmayıl qızı	Gəncə şəhəri, M.Hacıyev küçəsi, 8a/1	(22) 564778 (22) 661898 (050) 6341667 (050) 7532801 temas200809@gmail.com

Ədəbiyyat siyahısı

1. Akın A, Türkçelik E, Əliyeva S. Azərbaycan Respublikasinda Qadınlara qarşı Zorakılıqla Mübarizə üzrə Təlim Vəsaiti. Dəstək Mərkəzlərinin əməkdaşları üçün məlumat kitabçası. BMT Əhali Fondu. Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi. ABŞ Beynəlxalq İnkişaf Agentliyi.

2. Azərbaycanda doğulan uşaqların cins nisbətinin pozulmasına zəmin yaradan mexanizmlər: keyfiyyət və kəmiyyət əsaslı tədqiqat. AQUPDK. Hacettepe Universiteti. BMT Əhali Fondu. 2014

3. Azərbaycanda gender bərabərliyi və gender münasibətləri: mövcud vəziyyət və imkanlar Kişilərin gender bərabərliyinə münasibətinə dair Tədqiqatın (IMAGES) nəticələri üzrə Hesabat. BMT Əhali Fondu. AQUPDK. Promundo. Sosial Tədqiqatlar üzrə Beynəlxalq Mərkəz. 2018.

4. Azərbaycan ölkə icmali. Oğlan uşaqlarına verilən üstünlüyün qarşısının alınması və qızların dəyərinin təşviq edilməsi üzrə Qlobal Proqram: Cənubi Qafqaz və bir sıra Asiya ölkələrində doğulan uşaqlar arasında cins nisbətinin tənzimlənməsi. BMT Əhali Fondu. Avropa İttifaqı. Bakı 2018

5. Azərbaycan Respublikasinin milli qanunvericilik və dövlət siyasətinin gender aspektinin qiymətləndirilməsi üzrə hesabat. BMT Əhali Fondu. Avropa İttifaqı. Bakı 2020.

6. https://www.coe.int/en/web/gender-matters/harassment-and-sexual-harassment

7. Demoqrafik proqnozlar 2014-2050, Azərbaycanda doğulanların cins nisbətinin müxtəlif ssenariləri. Hacettepe Universiteti. BMT Əhali Fondu. 2015.

8. Dövlət qulluğunda gender bərabərliyi üzrə kurrikulum. 2021. AQUPDK. GİZ. DİM. BDU

9. https://e-qanun.az/framework/12424

10. Fuad Karimli. Sex-selective Abortion in Azerbaijan: Exploring Institutional Dynamics and Responses. Center for Economic and Social Development. 2022.

11. Gender əsaslı cinsi seçimin qarşısının alınması. BMT-nin İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissarlığı, BMT Əhali Fondu, BMT-nin Uşaq Fondu, BMT-nin Qadınlar üzrə Agentliyi və ÜST-ün idarələrarası bəyanatı. 2011

12. Gender Matters. A manual on addressing gender-based violence affecting young people. Council of Europe. 2007.

13. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---asia/---ro-bangkok/---ilo-hanoi/documents/publication/wcms_371182.pdf

14. https://menengage.unfpa.org/en/news/family-teamwork-equality-starts-home
https://www.unwomen.org/en/news-stories/feature-story/2023/05/gender-equality-starts-at-home-five-ways-to-drive-change-within-the-family

15. Papa schools manual. EU. UNFPA. UNWomen 2020.

16. “Seksizm: onu gör, ona ad qoy, onu dayandır”. Avropa Şurası 2021.

17. https://www.sosial.gov.az/akkreditasiya-olunmus-qeyri-dovlt-mrkzlri

18. Strengthening Health System Responses to Gender-based Violence in Eastern Europe and Central Asia. A Resource Package. UNFPA. WAVE. 2014

19. https://www.unwomen.org/en/news-stories/feature-story/2023/05/gender-equality-starts-at-home-five-ways-to-drive-change-within-the-family

20. WAVE Training programme on violence against women. WAVE-Office / Austrian Women's Shelter Network. Vienna 2000.

21. Women and Men: Hand in Hand against Violence Strategies and approaches to working with men and boys for ending violence against women. KAFA (Enough) Violence and Exploitation and Oxfam GB, 2010.

Avropa İttifaqı tərəfindən maliyyələşdirilir

Bu nəşr Avropa İttifaqı tərəfindən maliyyələşdirilən və NIRAS tərəfindən həyata keçirilən “AVROPA İTTIFAQI GENDER BƏRABƏRLİYİ NAMİNƏ İSLAHAT ÜZRƏ YARDIM XİDMƏTİ” layihəsi çərçivəsində hazırlanıb. Onun məzmunu yalnız NIRAS-ın məsuliyyətidir və Avropa İttifaqının fikirlərini əks etdirmir.

reform.helpdesk@niras.se
ünvanına yazın

NIRAS
ilə əməkdaşlıqda icra edilir